

Agnieszka Wrześniak

Teoretická bakalářská práce

Motiv řeky Visly v polské
fotografii od roku 1945 až do
současnosti

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie | Opava 2015

Agnieszka Wrześniak
Teoretická bakalářská práce

Motiv řeky Visly v polské fotografii od roku 1945 až do současnosti

Motive of the Vistula River in Polish
Photography since 1945 to Date

Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: Mgr. BcA. Rafał Milach
Oponent: MgA. Marek Malušek

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie | Opava 2015

Abstrakt: Motiv řeky fotografie využila nejednou. Visla pro Poláky představuje řeku s obrovskou symbolikou. Je to největší řeka, která protéká samotným středem země. Osudy polské státnosti byly od samotných počátků neodlučitelně spojeny s Vislou. Ve myslích Poláků jde stále o řeku sehrávající zásadní význam, ačkoliv se role řeky samotné vyvíjí. Práce analyzuje motiv řeky Visly v polské fotografii vzniklé od roku 1945 do současnosti.

Klíčová slova: řeka, Visla, koncepce fotografie rodné země, současné ekologické umění, krajinná fotografie, sociologická fotografie, fotografická publikace

Abstract: The river has often been used in photography. The Vistula is a river with great symbolic value for Poles. This is the largest river that flows through the centre of the country. The Polish statehood has been inseparably linked to the Vistula since the very beginning. In the awareness of Poles, it continues to play a significant role, even though its role has evolved. The thesis is an attempt at analysing the motive of the Vistula in Polish photography created after 1945 until the modern times.

Key words: river, Vistula, concept of native land photography, modern eco-art, landscape photography, sociological photography, photo-book

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Agnieszka WRZEŚNIAK**
Osobní číslo: **F091008**
Studijní program: **B8204 Filmové, televizní a fotografické umění a nová média**
Studijní obory: **Tvůrčí fotografie**
Tvůrčí fotografie
Název tématu: **T: Motiv řeky Visly v polské fotografii od roku 1945 až do současnosti.**
Téma anglicky: **T: The Vistula River Motif in Polish Photography Since 1945 to Modern Times**
Zadávací ústav: **Institut tvůrčí fotografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Analýza motivu řeky Visly v polské fotografii od roku 1945 až do současnosti.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Dugosz M., Real foto, Korporacja ha!art, Kraków, 2008

Wallis A., Miasto i przestrzeń, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977

Rosenblum N., Historia fotografii światowej, Wydawnictwo Baturo Grafis Projekt, Bielsko-Biala 2005

Rouillé A., Fotografia. Między dokumentem a sztuką współczesną, Universitas, Kraków 2007

Nowicki W., Dno oka. Eseje o fotografii, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010

Dugosz M., Real foto, Korporacja ha!art, Kraków, 2008

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. BcA. Rafal MILACH
Institut tvůrčí fotografie

Datum zadání bakalářské práce: **1. ledna 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **27. července 2015**

Prof. PhDr. Vladimír BIRGUS
vedoucí ústavu

V Opavě 11. ledna 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze citované zdroje, které uvádím v bibliografických odkazech.

Souhlas se zveřejněním

Souhlasím, aby tato bakalářská práce byla zařazena do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě, do Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a zveřejněna na internetových stránkách Institutu tvůrčí fotografie.

Poděkování

Srdečně děkuji za pomoc, cenné podněty a mi věnovaný čas Mgr. BcA. Rafału Milachovi. Dále děkuji za inspiraci a podporu všem pedagogům Institutu tvůrčí fotografie a kolegyním a kolegům.

Kraków, 2015

Úvod	8
1. Visla. Její charakter, význam a symbolika	11
1.1 Geografické hodnoty	11
1.2 Ekologie řeky	13
1.3 Meandry historie. Visla jako národní symbol	21
2. Motiv Visly na vybraných fotografických příkladech	26
2.1 Koncepce rodné země v poválečném Polsku	26
2.2 Pouť Wojciecha Sternaka podél Visly	32
2.3 Vztah řeky Visly a propagandy podle Łukasze Gorzyci a Adama Mazura	39
2.4 Visla jako odlehlé místo - práce skupiny Sputnik	50
2.5 Závaží historických zkušeností Mrtvé Visly v pojetí Mateusze Kiszky	61
2.6 Visla pohledem mladých fotografů v <i>Private Property</i>	65
3. Visla jako prostor kulturotvorných aktivit	70
Závěr	76
Soupis ilustrací	79
Soupis použité literatury	82

Od úsvitu dějin se hrávala řeka často iniciující roli v rozvoji civilizace a organizaci ekonomicko-sociálního života. Stačí si jen vzpomenout na civilizace starověkého Egypta, Číny, Mezopotámie nebo Indie. V současnosti už její přítomnost s ohledem na technologický rozvoj není hlavním faktorem rozhodujícím o rozvoji. Role a funkce řeky se během času měnily. Ovšem i nadále zůstává přítomnost řeky nesmírně významným činitelem.

Při analyzování motivu řeky se nedá vyhnout tomu, jak důležitou úlohu se hrávala v obřadech mnoha náboženství. Symbolika pojmu „řeka“ je rozsáhlá a významově bohatá v mytologickém, magickém, sakrálním, metafyzickém a kosmologickém kontextu.¹ Významově bohatá jsou také slovní spojení „řeka života“ a „vše plyne“ (řec. *panta rhei*). S řekou se pojí i mnoho osobních odkazů, např. řeka dětství.

Existuje jedna řeka, které mezi Poláky vyvolává podobné konotace, je to Visla, „královna polských řek“. Protéká přesně samotným středem Polska a běh jejího koryta se kryje se symbolickou hranicí dělící zemi na: Polsko A a Polsko B. Teto dělení se zdůrazňuje např. během tvorby různých zpráv o hospodářském rozvoji země nebo míře nezaměstnanosti. Toto rovnoměrné rozdělení na dvě poloviny je zmiňováno také během veškerých voleb do parlamentu, na jedné straně se nachází liberální Polsko, na druhé konzervativní. Visla, která už odedávna jasně vyznačuje hranici uvnitř země, byla doposud jedinečným bodem v historii Polska. Plnila symbolickou funkci a od samotného

1 Eliade M., *Traktat o historii religii*, Wydawnictwo Opus, Łódź, s. 261, ISBN 8386989815

počátku byla spojována s Polskou státností.

Řeka je také prvkem geografické krajiny, která se „může postupně měnit v důležitý prvek kulturní krajiny člověka, kdy na sebe po stupně nabírá symbolické vlastnosti, působící na emoce, a v této nové podobě se stává významným faktorem utváření kulturní identity, odvolávajícím se na regionální (lokální), národní a někdy dokonce i nadnárodní rozměr.“²

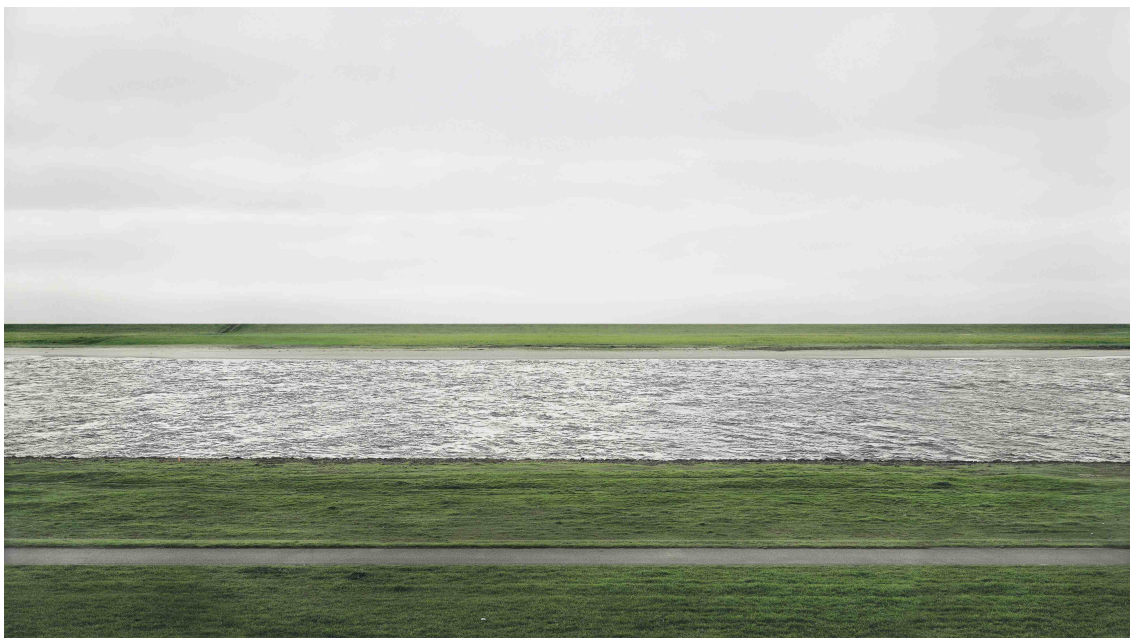
Řeka bezpochyby představuje zrak přitahující prvek krajiny. Byla předmětem zájmu umělců ze všech uměleckých odvětví. První vizuální záznamy řeky Visly můžeme hledat v malířství. Za pozornost stojí veduty Varšavy, vzniklé na objednávku krále Augusta Poniatowského, vytvořené Bernardem Bellotem, nazývaným Canaletto. Vislu zachycují také panoramata zobrazující jiná města. Příkladem může být Gdaňsk, který za svůj hospodářský úspěch a rozkvět v 16. a 17. století vděčil nejen přináležitosti k Rzeczpospolité, ale právě i poloze na dolním toku Visly.

Bernard Bellotto (Canaletto), Pohled na Varšavu ze strany Prahy, 1770 (olej na plátně)

² Posern-Zieliński A., 2000, *Rzeka jako element tożsamości kulturowej*, [w:] J. Kułtuniak (red.), *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, t. 9, s. 15–40, ISSN 1230-2562

Fotografie, která časem s grácií zaujala své místo v panteonu umění³, rovněž využívala motiv řeky. Pro ilustraci lze zmínit, že se snímek Rýnu Andrease Gurskyho⁴ řadí mezi fotografie, které byly prodány za nezanedbatelnou částku 4 338 500 dolarů. Stává se, že řeka představuje pouhou záminku k vyprávění o věcech, od ní samotné naprosto vzdálených. Na tomto místě se náleží vzpomenout alespoň práce Roni Hornové (Temže), Aleca Sotha (Mississippi) nebo Nadava Kandra (Jang-c'-ťiang), kteří z důležitých řek učinili hrdiny svých fotografických cyklů. Motiv řeky sloužil k vyprávění rozmanitých příběhů.

Andreas Gursky, Rhine II, 1999 (fotografie)

3 Rosenblum N., *Historia fotografii światowej*, Baturo Wydawnictwo, Bielsko Biała, 2005, s. 208-243, ISBN 8391030288

4 Webové stránky Świat Obrazu: <http://www.swiatobrazu.pl/nowe-najdrozsze-zdjecie-swiata-andreas-gursky-wraca-na-piedestal-24953.html>

1. Visla. Její charakter, význam a symbolika.

1.1 Geografické hodnoty

Visla je největší polská řeka. Náleží do pomoří Baltského moře a její povodí pokrývá více než polovinu rozlohy Polska. Nejvyšší bod povodí se nachází ve výšce 2655 m n.m. - jde o Gerlachovský štít v Tatrách. Visla, jak ji známe z Krakova, Varšavy, Gdaňsku, se rodí v jižním Polsku, na západním úpatí Baraní Góry (Slezské Beskydy). Pramen této řeky vytvářejí vody potoku Černá Viselka a Bílá Viselka. Takto celá věc vypadá z geografického hlediska. Z hydrologického hlediska začíná řeka Visla v místě soutoku potoku Malinka s potokem Viselka, který vzniká spojením Bílé a Černé Viselky vlévajících se do Czerniańskiej nádrže. Horní tok Visly, od pramenů až po ústí Přemše, není splavný. To je Malá Visla.

Jako vše, co bylo nějakým způsobem vědecky prozkoumáno a klasifikováno, má Visla svou pečlivě popsanou morfologii. V souvislosti s tím můžeme rozlišit jednotlivé úseky Visly.

Horní tok Visly končí v Zawichostu. V témže místě se nachází přívozová přeprava přes Vislu, vzniklá z iniciativy krále Zikmunda Augusta. Úsek od pramene až po ústí Sanu do Visly tak tvoří horní tok.

Zásahy člověka se týkají už samotného začátku horního toku Visly a mění přirozený vzhled řeky. Hned za hrází Czarne vznikla vyrovnávací nádrž. Představuje předzvěst dalších stovek vodních děl, které se snaží spoutat přirozený tok řeky, často za cenu destruktivních zásahů do ekosystému. Přese

všechno se Visle podařilo uchovat si přirozený vzhled na úseku několika kilometrů před uměle vytvořeným Goczałkowickým jezerem, největší vodní nádrží ve Slezsku. Nádrž vznikla v r. 1956 spolu s hrází v Goczałkowicích a zajišťuje pitnou vodu obyvatelům Horního Slezska. Její další funkcí je ochrana okolních území před povodněmi. Jak přiznává mgr. inž. Andrzej Siudy „vodohospodářství v případě víceúčelové nádrže představuje neustálé hledání kompromisů. To znamená, že v zájmu vodovodních firem je, aby byla nádrž plná, v zájmu protipovodňové ochrany je, aby byla nádrž pustá. V zájmu ptáků během období, kdy sedí na vejcích je, abychom se snažili udržovat stejnou úroveň vody. To samé se týká tření ryb. Je to neustálé kombinování, aby se všem stranám zajistilo minimum ztrát a maximum výhod.”⁵

Úsek od Zawichostu po ústí Narwu do Visly představuje střední tok řeky. Za hraniční bod lze také přijmout přehradu Włocławek. Jezero uměle vytvořené v důsledku výstavby hráze ve Włocławku svým tvarem kopíruje údolí řeky. Jde rovněž o největší jezero tohoto typu na Visle. Na délku měří 58 km a v některých místech je široké až 2,5 km.

Dolní tok Visly zahrnuje vody od ústí Narwu do Visly (nebo po nádrž Włocławek) až po ústí do Baltu. V obci Biała Góra (nedaleko Sztumu), ve vzdálenosti 50 km od svého ústí, se Visla větví do několika říčních ramen - Leniwky, Nogatu, Mrtvé Visly a Szkarpany, vytváří tak širokou deltu nazývanou Żuławy. Do 14. století se ústí Visly dělilo na hlavní východní rameno, Elbląžskou Vislu a menší západní rameno Gdaňskou Vislu. Od roku 1371 se situace změnila, hlavním ramenem se stala Gdaňská Visla. Po povodni v roce 1840 vzniklo další rameno, tzv. Smělá Visla. V závěru 19. století pruské úřady narovnaly ústí Visly, když vytvořily Przekop (průkop), který se pak stal hlavním ústím Visly (dříve se Visla do moře vlévala deltou).

1.2 Ekologie řeky

Jak už jsem se zmínila výše, zásahy člověka změnily přirozený vzhled řeky. Stavba přehrad v poválečném Polsku se neobešla bez meliorace řek. Hydrotechnické objekty vznikaly chaoticky ve vztahu k náhlým potřebám jednotlivých odvětví národního hospodářství, nejednou na základě falešných prognóz diktovaných potřebami propagandy PLR⁶. Velkolepým příkladem může být výstavba hráze Włocławek. V 70. letech se i přes řadu krizí, které se týkaly Polska, znovu vynořila myšlenka kaskádování celé řeky. V tzv. gierkovských letech si velkou popularitu získalo propagandistické heslo: „Učiňme z Visly symbol socialistického Polska, cestu vedoucí do budoucnosti.“

S fungováním přehrady Włocławek se při jejím navrhování v systému kaskády počítalo na 10-15 let, tehdy se totiž plánovalo finální vybudování dalších 8 přehrad na dolním toku Visly: Wyszogrodu, Płocku, Włocławku, Nieszowé (nebo Ciechocinku), Solcu Kujawského, Chełmu, Opalenie a Tczewu. Další investice ale znemožnily problémy s financováním tohoto plánu, plynoucími z ekonomických problémů, s nimiž se Polsko v tomto období potýkalo. Vznikla jen hráz ve Włocławku a ta zůstala, i přes její zhoršující se technický stav a skutečnost, že se její životnost vyčerpává, v téměř nezměněném stavu po dlouhou dobu.

Problém byl rozpoznán teprve v devadesátých letech. Na denní světlo se dostaly zprávy poukazující na to, že se konstrukce může převrátit a způsobit tak závažnou katastrofu, že hráz představuje obrovskou hrozbu pro nedaleko ležící město Włocławek. Jako pokus o odlehčení zastaralé konstrukce byla naplánována stavba vodní elektrárny v Nieszawě. V r. 2010 bylo od tohoto umístění opuštěno. Nakonec padlo rozhodnutí, že nová přehrada (elektrárna) vyroste v Siarzewě, na 708. kilometru Visly.

Na tomto místě stojí za to zastavit se nad projekty, jejichž téma souvisí s přehradou a změnami, k nimž ve spojitosti s ní dojde. Zajímavý, i když

6 Tamtéž.

s Vislou přímo nesouvisející, je dokument Tomasze Wiecha. Wiech je absolvent Institutu tvůrčí fotografie (ukončené bakalářské studium), který ve svém dalším vzdělávání pokračuje v rámci magisterského studia také na Institutu tvůrčí fotografie. Jeho dokument věnovaný vesnici Skawce a tomu, co se s ní stane, pokud nedaleko vznikne přehrada, je prací na dlouhý běh. Wiech uchvácený podkarpatskou vsí Skawce, která má v blízké budoucnosti zmizet pod vodou, začal vesnici navštěvovat od roku 2008. Na jejím místě (a částí několika dalších vesnic - Dąbrówki, Jaszczurowé, Tarnawy Dolné a Zembrzyc) má vzniknout jezero, které se bude jmenovat Mucharské.

Tomasz Wiech, Skawce, 2008 - 2012 (fotografie)

Wiech ve snaze zachytit proces transformace vesnice pokračuje v projektu s různou intenzitou až do současnosti. Vesnice byla totiž

i s obyvateli přenesena do výše položených oblastí, kterým nehrozí zaplavení vodou během dokončování výstavby přehrady. Wiechův dokument je nesmírně zajímavá práce zachycující proměny malého společenství, k nimž dochází v důsledku odtržení od dřívějšího prostředí. Obyvatelé byli přinuceni opustit dobře známá místa se zformovaným rytmem a rutinou. V důsledku toho podlehly doposud silné vazby panující uvnitř společenství erozi. Můžeme říci, že se Wiechova práce časem přerodila ve svého druhu sociálně angažované umění. Wiech spolupracoval s místní společností, za pozornost stojí Ewa Czaicka⁷, která se také zapojila do vytváření fotodokumentace, ale z úhlu pohledu obyvatelky Skawců. V květnu 2015 se v prázdnosti, která vznikla po starých Skawcích, konala výstava. Setkala se se živým zájmem obyvatel nových Skawců (Carringtonowa - jak oni sami říkají svému novému místu k životu⁸). Pro ty, kdo žijí v Skawcích, šlo o specifickou formu rozloučení s tímto místem.

Ewa Czaicka, Skawce, 2011 (fotografie)

7 Autorské webové stránky Tomasze Wiecha: <http://info.tomaszwiech.com/?p=737>

8 Článek z elektronického vydání Gazety Wyborcze:
<http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,132748,18323398,carringtonowo-jak-zapora-w-skawcach-zrobila-z-nich-wies-widmo.html>

Když mluvíme o Skawcích, musíme uvést i jiný projekt týkající se stejného místa. Jeho autorem je Krzysztof Kowalczyk, rovněž absolvent Institutu tvůrčí fotografie, aktuálně pokračující ve svém rozvoji v rámci doktorského studia na téže univerzitě. Kowalczyk v rámci své tvorby realizuje především dlouhodobé dokumentární cykly. Práci na cyklu *Tama* (Přehrada) zahájil v roce 2012. Změny v prostoru, které s sebou nesla stavby přehrady, nastupovaly neúprosně a nezvratně. Kowalczyka zaujal hlavně prostor, do nějž čím dál tím rozhodněji vstupuje prázdnota, která ho nakonec zcela ovládne. V okamžiku, kdy se z vesnice postupně začali vystěhovávat její obyvatelé, byla už její přítomnost patrná pouhým okem. Ovšem proces nástupu prázdnoty a změn započal dlouho před hmatatelně pocíitelným exodem obyvatel vesnic, jež se měly v blízké budoucnosti ocitnout pod vodou. Prázdnota svou přítomnost často ohlašovala velmi subtilně. Kowalczykovu fascinaci, téměř na hranici svého druhu masochismu, protože sledování prázdnoty představovalo činnosti vyžadující mnohé odříkání a přivádějící mysl do specifického druhu melancholie, dobře vystihuje popisek, který doprovázel výstavu: „Vždy sem přijíždím ještě za tmy. Před úsvitem mám toto místo jen pro sebe. Tehdy je pocit prázdna nejpříjemnější. Pak musím přestat vítr. Za úsvitu vždy nemilosrdně fouká. Když začíná být vidět, obcházejím místo. Dívám se, co se změnilo. Prohlížím si výkopy. Zjišťuji, jak erodují. Jdu na místo kácení. Dívám se, jestli naříznutá vrba ještě stojí. Vstupuji do opuštěného domu. Vlastně se vkrádám. Nevím proč. Nikdy v něm nezůstanu dlouho. Nemám rád ten zápach.”⁹

Dalším záznamem změn, které probíhají při učinění rozhodnutí o stavbě přehrady, je dokumentární film Macieje Drygase *Abu Haraz*. Drygas byl krom jiného asistentem Krzysztofa Zanussiho a Krzysztofa Kieślowského. Jeho režisérský debut *Usłyszcie mój krzyk* (Uslyšíte můj křik) vypráví o Ryszardovi Siwcowi, který se na protest proti invazi do Československa v roce 1968 upálil na Stadionu desetiletí ve Varšavě. Dokumentace pro realizaci filmu *Abu Haraz*

9 Webové stránky Galerie ZPAF: <http://zpafgallery.pl/tama-the-dam-krzysztof-kowalczyk/>

trvala 7 let. Film vypráví o obyvatelích súdánské vesnice Abu Haraz, jejichž dosavadní život se obrátil vzhůru nohama spolu se zahájením stavby přehrady na Nilu. Obyvatelé jsou vysídleni do města-ghetta, které je pro ně cizí a neznámé. Tento dílčí příběh, který se stal údělem společnosti, která sice vnímá svět naprosto jinak, než jak to dělají Evropané, jedná se ale o univerzální vyprávění o vyloučení. Jde také o pokus prolomit trend mluvit o Africe s pomocí příběhů o válkách a nahradit je řešením témat týkajících se problémů tohoto kontinentu.

Tama, Krzysztof Kowalczyk, 2012 (fotografie)

Když se vrátíme k tématu Visly a na ní vybudované přehrady, musíme si uvědomit, že nebezpečí zaplavení Włocławku je vysoce reálné a je až s podivem, že se nejedná o téma obecně šířené v celopolských médiích. Abychom si dokázali představit, jak obrovskou zkázu mohou způsobit

vzedmuté vody, postačí si vybavit rok 1997, v němž došlo k tzv. povodni století. Její obraz zachytili např. fotoreportéři pracující tehdy na území celého Polska. Zvěčněním jejich práce se stalo album *Powódź* (Povodeň), obsahující snímky vybrané Polskou agenturou fotografů FORUM.¹⁰ Publikování se dočkaly práce Janusze Biczyka, Andrzeje Iwańczuka, Pawła Kopczyńskiego, Jakuba Ostałowského, Mariusze Przygody, Jana Skarżyńskiego, Macieje Skawińskiego, Czarka Sokołowského, Leszka Wdowińskiego a Mariana Zubrzyckiego. Eryk Mistewicz v úvodu píše: „Z týdne na týden může být zatopeno až 1,5 milionu lidí, následky povodně se budou odhadovat v stovkách bilionů starých zlotých. Evakuační plány jsou fikce, chybí efektivní záchranná technika a ochranná zesílení pocházejí ještě z 19. století. To se týká nejen obzvláště ohrožených regionů: okolí Ratiboře a Krakova, Ciechocinku a střední Odry, Narwu, Bzury a Sanu a Pohoří, varovaného už v r. 1993. Ekologové neúspěšně přesvědčovali, že zabetonování břehů řek ještě zvýší riziko povodní.”¹¹

Dne 17. dubna 2007 obyvatelé absolvovali poplach informující o protržení hráze, naštěstí šlo o falešný poplach vyvolaný úderem blesku do varovného systému fungujícího na vodní nádrži.

Postupující industrializaci země, ovládnutou odvětvími emitujícími nečistoty, nedoprovázely aktivity, které by měly za cíl omezit škodlivé zásady do přírodního prostředí. V důsledku nastalé situace se stav životního prostředí během krátké doby dramaticky zhoršil. „Hydrotechnické lobby záporně nastavené vůči zachování přírody není vždy shodné s ekonomickým rozvojem - tvrdí dr. Wiesław Nowicki z Muzeum a ústavu zoologie PAN ve Varšavě. - Vinu lze klást neekologickým hydrotechnickým investicím. V poválečném období byla zničena většina jezů a infrastruktury tzv. drobné retence. Byly vysušeny bažiny, betonovány vodní toky, probíhala meliorace luk pro pěstování zemědělských plodin. Stavěly se pro životní prostředí škodlivé vodní nádrže. Problém představuje skutečnost, že většina nečištěných odpadních vod byla

10 Stachowicz J. i Wójcik K. (red.), *Powódź*, Polska Agencja Fotografów FORUM SC oraz Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1997, ISBN 8390896303

11 Tamtéž, s. 8.

roky odváděna přímo do řeky. Není těžké si představit stav její čistoty, když si jsme vědomi, že mnoho vesniček nemá kanalizaci a čističky odpadních vod. Situaci zhoršují metody používané v intenzivním zemědělství, tedy používání umělých hnojiv a chemických přípravků na ochranu rostlin, které spolu se srážkami kyselých dešťů znečišťují povrchové a půdní vody.”¹²

Maciej Skawiński, 2007, (fotografie)

Visla je řeka představující velký poklad přírodního dědictví. Její říční údolí probíhá mnoha lesními komplexy včetně chráněných oblastí. Jedná se o důležitý faktor, jímž se Visla odlišuje od jiných evropských řek. Lužní lesy jsou údajně nejbohatším habitatem rostlin a zvířat v Evropě. Představují hnízdiště více než 40% druhů ptáků, které se vyskytují v Polsku. Regulace řeky ale vedla k zániku písčitých ostrovů a stojatých ramen. Probíhají četná nápravná opatření, která se snaží navrátit fauně možnosti, jež poskytovala „divoká“ řeka. Jedním z příkladů těchto opatření je pokus o obnovení hnízdišť. Proto byl v r. 1999 za Kwidzynem zakotven velký nákladní člun vyplněný pískem, čímž byly vytvořeny optimální podmínky pro hnízdění rybáků obecných na umělém ostrově.

Úmluvu o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví přijatou v Paříži v r. 1972 pod záštitou UNESCO Polsko ratifikovalo v r. 1976. Důležitá část této dohody se týká ochrany přírodních informací, objektů a oblastí, které pro lidstvo představují největší a univerzální hodnoty. Visla nepochybně patří mezi přírodní dědictví, které by mělo být chráněno stejně pečlivě, jako kulturní, abychom ho zachovali pro své potomky.

1.3 Meandry historie. Visla jako národní symbol

Visla je velmi silně spojena s dějinami polské státnosti. To se projevilo obzvláště za situace, kdy bylo po zániku prvního polského státu za Měška II. (1025–1034) a po jeho obrození za Kazimíra Obnovitele (1038–1058) hlavní město země přeneseno na nové místo, nad Vislu do Krakova. I přesto, že dolní tok Visly v letech 1309–1466 ovládal řád německých rytířů, nabývala Visla na významu a stala se (stejně jako půda kolem ní) hlavním zázemím polského státu.¹³

Dopravní funkce Visly se v 16. a 17. století podílela na nárůstu a následně posílení polské moci. V první polovině 17. stol. byla Visla považována za ekonomicky nejdůležitější řeku Evropy a tím i nejdůležitější řeku tehdejšího, evropocentricky vnímaného světa. Vysoká konjunktura připadla na období, kdy se západní část Evropy zamotala do třicetileté války. Největší námořní impéria Evropy (Anglie, Španělsko, Nizozemí a Portugalsko) byla založena na produktech přivážených ze zemí v Pověsli. Rýn dosáhl stejného množství přepraveného nákladu teprve o dvě stě let později. Rozvoj plavby sice zbrzdil nájezd Švédů, význam Visly samotné jako zásadního faktoru formujícího polskou státnost už ne.¹⁴

Období rozdělení Polska Visle přineslo důležitou dějinnou úlohu, Visla se stala řekou symbolizující osud národa. Její rozdělení mezi tři zábery: horní tok se ocitl v ruce Rakušanů, střední Rusů, dolní Prusů, se stal symbolem celé země, která byla postupně zbavena území a zbytků státnosti. Tehdy také výrazně narostla její kulturotvorná role.¹⁵ Bez ohledu na rány osudu byla oblast

13 Labuda G., 1992, *Rzeki w dziejach narodów (ze szczególnym uwzględnieniem narodu polskiego)*, [w:] J. Kułtuniak (red.), *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, t. 1: 15–38, ISSN 1230-2562

14 Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, Znak, Kraków, 2006, ISBN 8324006540

15 Labuda G., 1992, *Rzeki w dziejach narodów (ze szczególnym uwzględnieniem narodu polskiego)*, [w:] J. Kułtuniak (red.), *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, t. 1: 15–38, ISSN 1230-2562

zahrnující povodí Visly spojována s polskými zeměmi.

Zajímavě se může jevit skutečnost, že se ze všech tří záborů ten rakouský ukázal být jako nejtolerantnější k národnostním postojům Poláků. Jde o hlavní příčinu, proč se Halič spolu s Krakovem ležícím přímo na Visle, stala oporou polskosti, důležitým centrem polské kultury a místem propagování nacionálních ideí.

Po obnovení nezávislosti Polska v r. 1918 byl stav zemí znovu získaných z jednotlivých záborů odlišný. To se týkalo především rozvoje infrastruktury. Zajímavé je, že se tehdejší rozdělení odrazilo také na stavu vodohospodářství na řece Visle. Dodnes fungují stopy tohoto členění. Visla z pruského záboru, regulovaná a racionálně využívaná (Przekop) je jiná Visla, než ta z ruského záboru, která se vyznačuje divokostí a přírodním korytem.

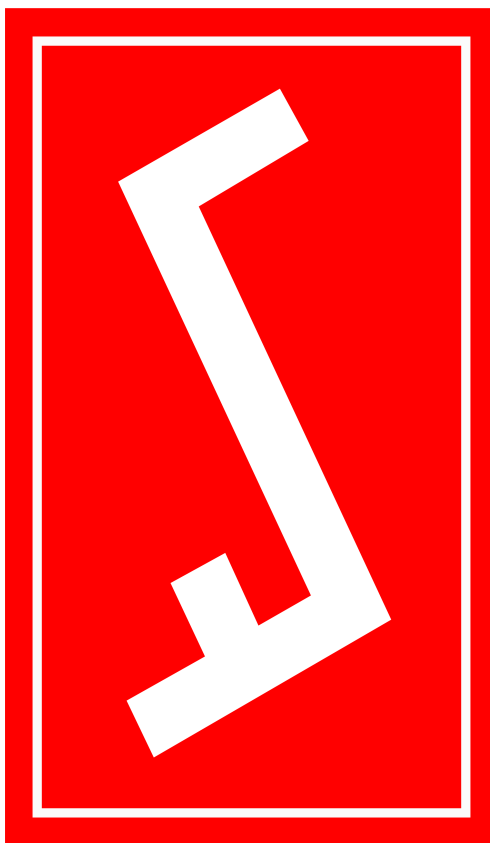
I přes tyto rozdíly převzala Visla po získání polské samostatnosti integrační roli. O tom, jak důležitým prvkem byla, může svědčit znak Rodło, který tvoří stylizovaný tok Visly od Karpat k Baltu s vyznačeným Krakovem. Rodło vzniklo po nástupu Adolfa Hitlera k moci, kdy nacisté zakázali používání symbolů, které sami neodsouhlasili. Svaz Poláků v Německu se tento zákaz pokoušel obejít a svůj znak vytvořil na základě národního charakteru organizace. Jak vzpomíná Janina Kłopocka "Němci (...) zpočátku příliš nerozuměli, co tento znak představuje. Někteří si dokonce mysleli, že jde o polovinu svastiky. Jiní, poté co si uvědomili, že představuje Vislu, říkali, že jsme viselští bratři, "Weichsel-Bruder".¹⁶ Tímto chytrým způsobem udržovali Poláci z Německa spojení s vlastí a vyhnuli se přijímání nacistické symboliky. Samo slovo rodło je neologismus a skládá se ze dvou slov: **rodzina** (rodina) a **godło** (heraldický znak).¹⁷

Zůstaňme u tématu rodła a Visly. Za zmínku ještě stojí symbolika a výmluvný název, který byl, v nám už současnějších dobách, udělen soustavě

16 Osmańczyk E.J., *Wisła i Kraków to rodło*, Nasza Księgarnia, Warszawa, 1985, ISBN 831008675X

17 Z Wikipedie: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Rodło_\(symbol\)#cite_ref-autonazwa1_2-0](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rodło_(symbol)#cite_ref-autonazwa1_2-0)

asi 25 přírodních vodopádů a říčních prahů na Bílé Viselce. Jedná se o jeden z pramenných toků Visly. Název Kaskády Rodła byl zvolen z iniciativy Jana Kropa dne 19. září 1987, v 65. výročí vzniku Svazu Poláků v Německu.¹⁸

Janina Kłopocka, Symbol Rodła, 1932

Visla se stala přirozenou hranicí vojenských aktivit v okupovaném hlavním městě během 2. světové války. Pravobřežní čtvrť Varšavy, Praga, byla během války zničena téměř z 25 procent. I v levobřežní Varšavě se samozřejmě bojovalo, ale ne se stejnou intenzitou. Pozorované sovětské aktivity na pravém břehu Visly vedly k tomu, že vedení povstání přerušilo rozhovory s Němci o kapitulaci. Počítali s reálnou pomocí ze strany sil Sovětského svazu. Tyto naděje se ale ukázaly být neopodstatněné.

Během 2. světové války se atributy „řeky osudu národa“ staly „žluté vislanské písky, slaměné stříšky vísky“. Citát pochází z písně vzniklé v táboře 1. divize Tadeusze Kościuszka v roce 1943. S ohledem na spojení

18

Z Wikipedie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kaskady_Rodła

s „kościuszkovci“ píseň v období PRL často hrály vojenské kapely. Objevila se také v k unudění opakovaném seriálu *Čtyři z tanku a pes*.

Po válce najdeme obraz národní řeky s archaickou krásou (třeba jako „gondoliéri od Visly“) ve všech oblastech umění. Za pozornost stojí pokus o realizaci filmu *Brzegiem Wisły* (Po břehu Visly) Joanny Broniewské – Kozické, ilustrujícího poemu Władysława Broniewského, vzniklou v roce 1953 a nazvanou *Wisła* (Visla). S ohledem na předčasný skon Broniewského dcery nebyl film nikdy finálně dokončen. Zůstaly po něm ale pracovní materiály. „Visla totiž - říkal Broniewski - a její tok přes země a historii Polska jsou pro mě něčím jako syntézou celé vlasti. Proudící řeka je vizí stálosti, ale i nevyhnutelnosti plynutí času. Nekonečné krásy a nespoutaného živlu. Historie a biologičnosti existence.”¹⁹ Broniewski spoluvytvářel scénář s dcerou. Film se měl skládat ze tří písní - o chlebu, křivdě a velké řece, které by byly obrazem věčného lidského loptění, neustálého boje se silami přírody a současných osudů lidí na Visle. „Příroda, vůči ní inscenovaná historie a aktivismus současnosti měly vytvořit poeticko-filmovou syntézu polských dějin a kultury. Broniewski jí viděl prismatem času tekoucí vody a jako metaforu velkého povodí.”²⁰

Dílo se podle záměru mělo stát vizuální lyrickou poemou, což už samo o sobě stojí za pozornost. V tomto období se po tvůrcích a dílech vyžadovala jednoznačnost a šíření obsahu propagandy. Část scén, které lze vidět z černobílých propagačních materiálů, je inscenována. Jde o poněkud sentimentální a schematické scény splavování obilí, scény s rybáři a voraři jsou nesmírně propracované a pečlivě plastické. Příroda, vůči ní inscenovaná historie a aktivismus současnosti měly vytvořit poeticko-filmovou syntézu polských dějin a kultury. Film byl zamýšlen jako barevný, aby se vytěžila dramatická a zdůraznily krajinné hodnoty. Černobílá kopie se vyznačuje výraznou dynamičností a kontrastem.

19 Stránky raster.art.pl: <http://raster.art.pl/galeria/wystawy/broniewski/film.htm>

20 Tamtéž.

Joann Broniewska – Kozicka, Brzegiem Wisły, 1953 (film)

Obraz Visly se měnil spolu s vývojem politické situace v PLR. Jak už jsem zmínila, během vlny gierkovského entuziasmu měl z Visly vzniknout symbol socialistického Polska. Měla vést do budoucnosti, což je nutno chápat jako spojení s technologickým a infrastrukturálním rozvojem. Ze spoutání poslední z „divokých“ řek Evropy se stala priorita. Vize modernity vyžadovala skoncování s obrazem Visly vyznačené písčinami, obklopené stohy sena a povislanských luk plných pasoucích se krav. Visla měla změnit svou tvář a stát se životodárným vodovodem pro mnohamiliónové obyvatelstvo, průmysl a zemědělství.

Po roce 1989, když Polsko začalo psát novou kapitolu svobody, značně zeslábla potřeba zdůrazňovat nacionální témata spojená s Vislou. Ovšem dále jí vnímáme v historickém propletení s Polskem.

2. Motiv Visly na vybraných fotografických příkladech

2.1 Koncepce rodné země v poválečném Polsku

Po válce padl na úrodnou půdu vzorec vytvořený Janem Bułhakem a s ním spojenou skupinou fotografů. Tento vzorec se vyvíjel z hlediska zobrazování konvencí piktorialismu anachronické, německou *Heimatphotographie* inspirované vlastenecké fotografie. „Fotografie by měly zobrazovat naši rodnou zemi a lidi, kteří jí obývají, z nejlepší stránky, nést uměleckou hodnotou a národní stigma”²¹ — psal tehdy Bułhak. Program této koncepce akcentoval tzv. národní specifika krajiny a fotografii začal používat jako nástroj ve službách idee velmocenského Polska.

Pod vlivem tohoto vzorce se na konci 50. a v 60. letech zformoval specifický styl Edwarda Hartwiga, který okamžitě ovlivnil tvorbu jiných fotografů, především těch, kteří se věnovali krajinné fotografii. Krajina patřila vedle portrétu mezi Hartwigem pravděpodobně nejraději fotografované motiv. Ve své tvorbě z ní učinil „nejoblíbenější téma, když do ní vložil stejně tolik srdce, jako uměleckých a technických znalostí (...)”²² Hartwig hodně cestoval a sobě vlastním způsobem zaznamenával krásu přírody. Díky různorodosti jeho tvorby můžeme v současnosti obdivovat nostalgické a romantické krajiny, stejně jako geometrizující a abstraktní záběry z plenéru.

21 Webové stránky Krytyky Polityczne: <http://www.krytykapolityczna.pl/artykuly/sztuki-wizualne/20130711/janicka-wilczyk-warszawa-polska-swiat-nieprzedstawiony>

22 Grygiel M., *Fotografia Edwarda Hartwiga*, úvod ke katalogu výstavy v Staré Galerii ZPAF

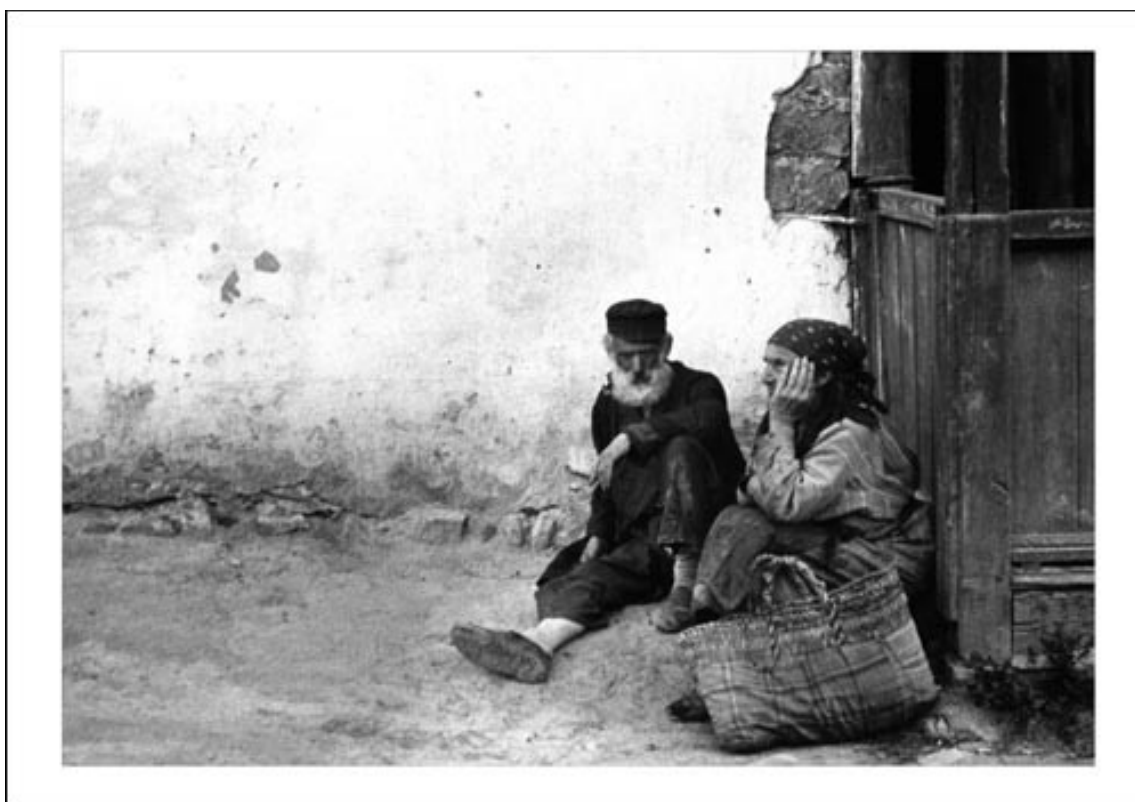
Edward Hartwig, Krajina Polska (fotografie)

Hartwig ve své tvorbě kromě široce interpretovaného realizmu spojeného s tradicí piktorialismu vyjadřoval národní obsah. Z rozvinuté koncepce fotografie rodné země vycházela také nová vláda, která potřebovala podporu a vizuální legitimizaci proměněných a na západ posunutých státních hranic. Polská krajina tak měla být okamžitě dobře známou, osvojenou. Motiv Visly se vedle jiných typických prvků (třeba vrby) ideálně hodil pro tvorbu narace a přidělování významů, v tomto případě domorodosti, krajiny.

Značná část Hartwigových prací byla shromážděna v podobě tématických alb, kterým autor dává velmi obecné (pokud vůbec nějaké) názvy. To plodí celou řadu problémů s datováním jednotlivých snímků. V roce 1958 Hartwig vydal album *Kazimierz nad Wisłą*.

Kazimierz nad Wisłą je nesmírně malebná krajina, atraktivní pro fotografy, kteří ji často navštěvovali. Kromě postpiktorálních Hartwigových

fotografií v Kazimierzi nad Wislou vznikaly v 30. letech i pionýrské práce Benedykta Doryse. Sice se na ní řeka nevyskytuje přímo, ale zachycují obyvatele na ní ležícího města. Zmiňuji je, protože tyto práce spatřilo světlo světa teprve v 60. letech při příležitosti retrospektivní Dorysovy výstavy. Vypovídá to o zlehčujícím přístupu samotného autora a uměleckého prostředí vůči momentkám pořízeným maloformátovou Leicou. Pozornost si zaslouží Dorysova stylizace, v níž můžeme rozpoznat blízkost záběrů fotografa a realistického malířství konce 19. století (třeba Aleksandra Gierymského).²³

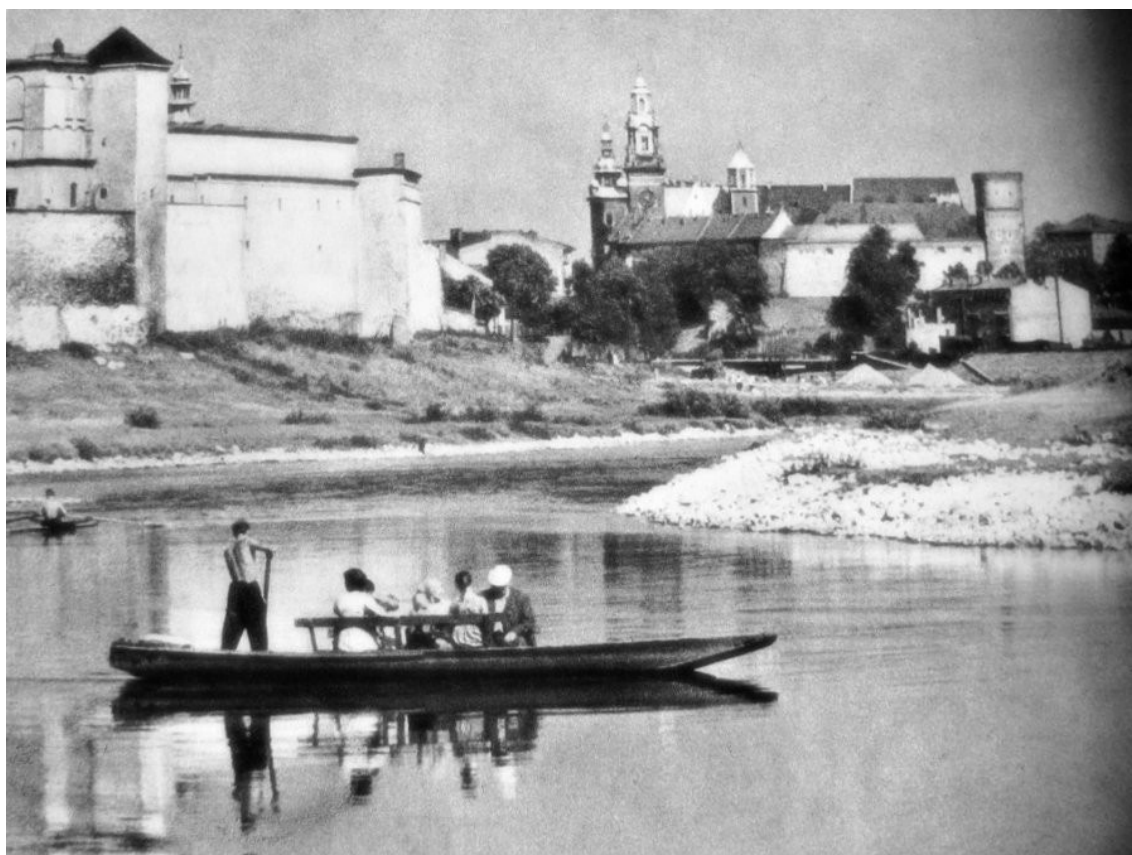

Benedykt Dorys, Kazimierz nad Wisłą, 1931-1932 (fotografie)

Šíření vládou vyžadované vize osvojení se stejně tak jako fotografie účastnila poezie. Poetizaci a ideologizaci rodné krajiny představovaly důležité nástroje v propagaci vlasteneckých postojů. Výše jsem již mluvila o literární angažovanosti Władysława Broniewského, který pocházel z Płocku ležícího

²³ Blog Polishphotobook:
<http://polishphotobook.tumblr.com/search/kazimierz+nad+wisła+>

nad Vislou a bohatě využil motiv řeky protékající zemí po celé její délce. Jeho verše se spolu s fotografiemi Henryka Hermanowicze ocitly v publikaci *Nad Mazowsza równiną otwartą* (Nad otevřenou rovinou Mazovska).

Henryk Hermanowicz, Převaz lidí přes Vislu na Salvatoru, 1958 (fotografie)

V 60. letech vytvořil fotografickou sérii zachycující samotnou Vislu Jan Styczyński. Při realizaci cyklu *Opowieść o rzece* (Příběh o řece) Styczyński hledal inspiraci v už zmíněné Broniewského poemě *Wisła*. Týdeník *Stolica* psal v roce 1974 o fotografických hledáních Styczyńskiego takto: „Styczyński během své poutě podél Visly zřídka nasedá na loď. Zajímá ho především to, co podél Visly vyrostlo. Patinou pokrytá stará města a plynojemy plocké Petrochemie. Krása minulosti a ozdob zbavená současnost, beroucí na sebe čím dál prudčeji povýšenou formu nové doby.”²⁴ Polsko prezentované prostřednictvím poutě podél řeky je Styczyńskim představeno přesně podle

²⁴ Webové stránky Artmuseum: <http://artmuseum.pl/pl/kolekcja/praca/styczynski-jan-z-cyklu-wisla-opowiesc-o-rzece#>

panující vize: jako země bohatá na přírodní a kulturní (v podobě památek) hodnoty a navíc plná potenciálu pro realizaci vize modernosti hlášané PLR. Propaganda socialistického státu vyžadovala spojování tradic, vyjádřených přírodou a historickými stavbami, s pokrokem projevujícím se modernizací a industrializací.

Styczyńského fotografie tvořící jeho průvodce po Broniewského březích Visly se staly inspirací pro Wilhelma Sasnala. V roce 2004 namaloval obraz představující Broniewského odpočívajícího u Visly a navázal tak na snímky Styczyńského.

Wilhelm Sasnal, Broniewski, 2004 (olej na plátně)

Jan Styczyński, Wisła, 60. léta (fotografie)

Jan Styczyński, Wisła, 60. léta (fotografie)

2.2 Pouť Wojciecha Sternaka podél Visly

Wojciech Sternak je kulturní antropolog a fotograf narozený v roce 1979. Absolvoval kulturní studia na Varšavské univerzitě a fotografii na Umělecké univerzitě v Poznani; přednáší a vyučuje fotografii. Je autorem v roce 2006 vydaného prvního polského alba o Pripjaťu a Černobyli. V současnosti je doktorandem na Fakultě mediálních umění a scénografie Akademie výtvarného umění ve Varšavě. Jeho fotografický cyklus *Dopóki* (Dokud) je výsledkem výprav od pramenů Visly po její ústí do Baltu. Jde také o realizaci doktorské práce (uměleckého vedení se ujal profesor Wojciech Prazmowski).

Sternak na sebe vzal obtížně realizovatelný úkol: osamělou cestu řekou v úseku delším než 1050 km. Cesta probíhala v závislosti na podmínkách, někdy bylo možné plout, jindy byl Sternak nucen jít po břehu a táhnout všechno své vybavení na speciálním vozíku. Jde o první zimní výpravu podél Visly tohoto typu, dříve obdobný výkon podal polárník Marek Kamiński, ten ale místo od pramenů Visly putoval od města Osvětim.

Duchovní hodnota tvořila důležitý aspekt výpravy symbolicky zahájené na Popeleční středu. Doba velkého postu je pro věřící obdobím zklidnění, pro autora se jím měl stát čas věnovaný výpravě podél řeky. Sternakovi záleželo na vnitřním ztišení, kontemplaci, koncentraci a otevření se vůči tomu, co se může během výpravy stát. Plánoval vplout do Baltu na Květnou neděli, což se mu nakonec nepodařilo (cesta byla přerušována a plná přestávek vynucených nepříznivými podmínkami). Ovšem vynucení tempa nebylo na této cestě tím nejdůležitějším. Sternak svou výpravu nehodlal vnímat v kategorii překonávání časových rekordů. Zohlednil delší zastávky na místech, která ho zaujmou, aby mohl realizovat fotografický dokument.

Sama cesta podél řeky měla několik cílů a východisek. Sternak svou cestu naplánoval především proto, aby vrátil Polákům povědomí o výjimečnosti Visly: jejích estetických hodnotách, přírodním bohatství a obrovském významu pro polskou kulturu. „Při realizaci cyklu *Dopóki* jsem chtěl vyzvat k pohledu na

naši civilizaci z perspektivy přírody. Ukázat řeku ne jako nepřekročitelný limes, na jehož břehu často stojíme, ale jako oblast visící mezi tady a tam, cestu po řece jako spojení pocitu volnosti volby (např. břehu, který chci prozkoumat) a pokory před silami mnohem většími než možnosti jednotlivce, s nimiž se člověk musí naučit spolupracovat, aby přežil.”²⁵ Nad výpravou převzalo patronát Státní etnografické muzeum ve Varšavě.²⁶

Stejně důležitý byl specifický akcent kladený na samotnou myšlenku cestování. Sternak se chtěl během své výpravy otevřít vůči setkáním s obyvateli povislanských regionů. Jak Sternak poznamenal v tiskové správě připravené pro tuto příležitost „V současnosti může cesta z Krakova do Gdaňsku trvat necelou hodinu letu (...) v tomto čase mjíme miliony lidí, stovky památek, tisíce neopakovatelných výhledů. V dnešní době se už přemísťujeme jen z místa na místo a lidi kontaktujeme především s pomocí sociálních sítí. Je pro nás čím dál těžší zastavit se a nechat se unášet okolním světem nebo setkáním se skutečným, ne virtuálním, bližním (...) nějaká divná síla nás vede k tomu, abychom se do toho všeho izolovali.”²⁷ Na tomto místě musíme zmínit, že právě setkání s Jiným označil Ryszard Kapuściński jako výzvu 21. století.

Myslím, že při psaní o projektu Wojciecha Sternaka nelze pominout období příprav na výpravu. Vyčerpávající rešerše před přistoupením ke každému uměleckému projektu tvoří téměř polovinu úspěchu. V tomto případě souvisle výzkum s myšlenkou cestování. Sternak kontroloval dlouho před vyplutím stav řeky Visly, úroveň jejího zalednění, výšku vody a prognózy počasí. Připravoval se jak na zamrznutí řeky, tak i na tání. Také na neočekávané události, jako převrácení se. Kromě toho získal se značným předstihem oprávnění kormidelníka pro případ zalednění, na cestu tak vyrazil s bohatými praktickými znalostmi o řece.

25 Blog Wojciecha Sternaka:

http://wojciechsternak.blogspot.com/2014_03_01_archive.html

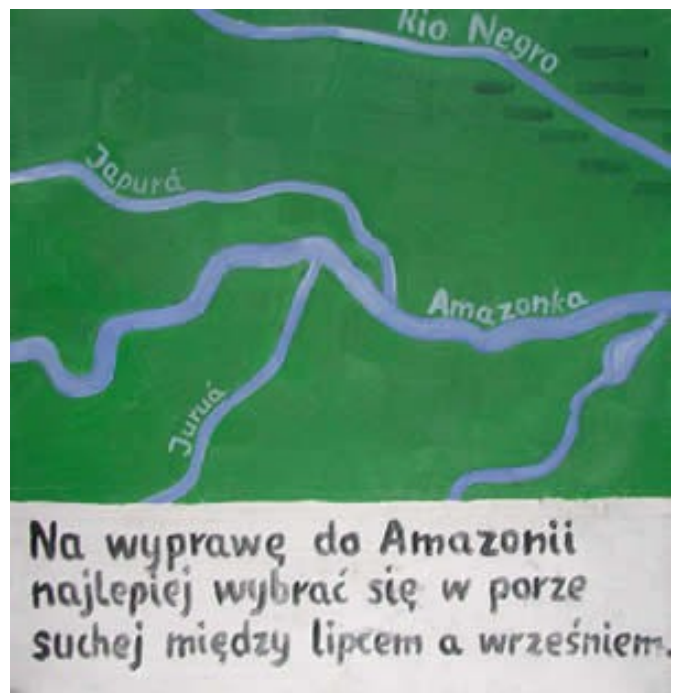
26 Webové stránky Fotopolis:

<http://www.fotopolis.pl/n/18659/wisla-wojciecha-sternaka-w-muzeum-etnograficznym-w-warszawie/>

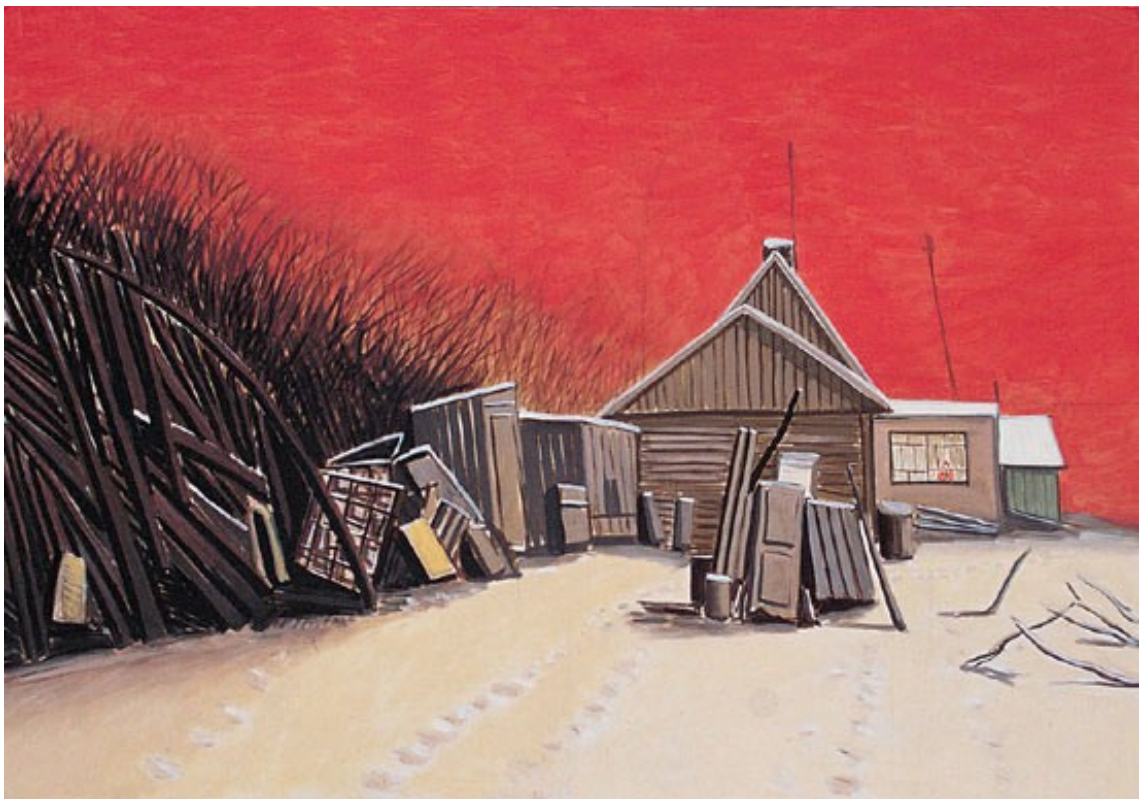
27 Blog Wojciecha Sternaka:

<http://wojciechsternak.blogspot.com/2013/02/dopoki-od-zrode-wisy-do-batyku-zima.html>

Na tomto místě musím zmínit výstavu nazvanou *Podróżowanie* (Cestování), která se konala v srpnu a v září 2005 v Galerii Zderzak v Krakově. O cestování s pomocí motivu cesty a poutě vyprávěli malíři: Barbara Banda, Justyna Bula, Ignacy Czwartos, Marcin Maciejewski, Jarosław Modzelewski a Igor Przybylski. Tento pro umění a literaturu klasický motiv z perspektivy tématu této práce ve svých obrazech zajímavě uchopili Marcin Maciejewski a Jarosław Modzelewski, kteří hrdiny svých obrazů učinili velké řeky. Marcin Maciejewski se soustředil na Amazonku. Jeho obraz *Na wyprawę do Amazonii najlepiej wybrać się w porze suchej między lipcem a wrześniem* (Na výpravu do Amazonie je nejlepší vydat se v období sucha mezi červencem a zářím), je ztělesněním stesku po velkých výpravách, které se snad na nějakou dobu usídlily v hlavě každému z nás. Jarosław Modzelewski, zakladatel a člen Gruppy (snad nejzajímavější umělecké formace 80. let v Polsku) se soustředí na Vislu. Prezентовaný *Plot* (Plot) z roku 2003 je klasická romantická krajina nostalgického charakteru. Cyklus prací nazvaný *Wisła* vznikl v okolí usedlosti malíře v Zakroczymu, u Visly. Jde o variaci na sérii selankových krajinných motivů, dobře známých z historie polského malířství a poetiky dočasnosti. Modzelewski v Galerii Zderzak uspořádal i individuální výstavu týkající se právě Visly.²⁸

Marcin Maciejowski, Na výpravu do Amazonie se je nejlepší vydat v období sucha mezi červencem a zářím (olej na plátně)

Jarosław Modzelewski, Ruderální krajina, 2004 (žloutková tempera, plátno)

Vraťme se nyní k Sternakově cestě. Těžko opominout skutečnost, že Visla tvořící geografickou osu Polsku ve skutečnosti na většině úseků dále zůstává terra incognita. V 21. století už takových míst nenajdeme moc, obzvláště v Evropě. Člověk vstoupil na měsíc (nota bene také „vyzbrojen“ fotoaparátem), ale ještě nedokázal podrobně prozkoumat své nejbližší okolí. Jak poznamenává Sternak „Atlasy a průvodci se stávají dalekou iluzí reálného světa. Na to nejzajímavější jsem většinou narazil na místech neexistujících na mapě (...). Myšlenka kavalírských cest 17. století se dnes paradoxně převrátila. Ve světa nabídek lastminute na all inclusive výlety do všech koutů světa se ukazuje, že neobjevený svět leží hned vedle.”²⁹ Musím přiznat, že pokušení prohlížet si svět s pomocí volby street view Google maps, může poskytovat falešný pocit objevení a poznání světa.

Fotografická díla Wojciecha Sternaka jsou vizuálním vyprávěním o Polsku viděném od Visly. Je to perspektiva divoké přírody, z níž se díváme na svět, který nás provází každý den a do něhož jsme zcela ponořeni. Někdy je toto ponoření se do civilizace natolik totální, že s překvapením objevujeme jiné pořádky. Sternak nejen urazil danou fyzickou vzdálenost. Především vytvořil fotografické situace.

Sternakovy práce se představily v Etnografickém muzeu ve Varšavě v dubnu 2014 na výstavě nazvané *Wisła. Dopóki. Między rzeczywistością a symulakrum* (*Visla. Dokud. Mezi skutečností a simulakrum*). Velkoformátové, barevné reprodukce měly ukázat poněkud surrealistickou Vislu, hrozivou ale zároveň i krásnou. Práce se vyznačují nezvyklou péčí o detail a pečlivou kompozicí záběru.

²⁹ Blog Wojciecha Sternaka:
http://wojciechsternak.blogspot.com/2014_03_01_archive.html

Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)

Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)

Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)

Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)

2.3 Vztah řeky Visly a propagandy podle Łukasze Gorzycy a Adama Mazura

Během letošního ročníku festivalu Miesiąc Fotografii (Měsíc fotografie) v Krakově se konala výstava *Wisła. Z nurtem i pod prąd propagandy* (Visla. S proudem a pod proud propagandy). Z podstaty řešeného tématu představuje výstava přitažlivý příklad, který bych chtěla představit jako další znázornění motivu řeky Visly ve fotografické tvorbě. Kurátory této výstavy byli Łukasz Gorczyca a Adam Mazur. Tyto dvě osobnosti stojí za krátké bližší představení.

Łukasz Gorczyca je historik umění a spoluvůrce (s Michałem Kaczyńským) uměleckého magazínu Raster. Z jeho iniciativy fungovala galerie a vydavatelství stejného názvu. Gorczyca působí také jako kurátor a autor publikací o umění.

I Adam Mazur je historik umění a kurátor. Kromě toho to je amerikanista, přednášející na Umělecké univerzitě v Poznani. Dále je autorem publikací o umění a fotografii, např. knih: *Kocham fotografię* (Miluji fotografii), *Historie fotografii w Polsce 1839–2009* (Historie fotografie v Polsku 1839-2009) a *Decydujący moment. Nowe zjawiska w fotografii polskiej po roku 2000* (Rozhodující moment. Nové jevy v polské fotografii po roce 2000). Spolu s Jakubem Banasiakem a Karolinou Plintou vede magazín *Szum*.

Kurátoři na výstavě prezentují polské fotografické publikace a ukazují tak, že historie v poslední době nesmírně populárního média, jímž je photobook, má bohatou minulost. Výstava rovněž představuje jakési přirozené pokračování Gorzycových a Mazurových zájmů. Oba jmenovaní se od roku 2013 věnují výzkumu fotografických knih, který zpřístupňují na blogu polishphotobook.tumblr.com³⁰

Visla představující osu národního mýtu a symbol a zároveň jednoduše největší polská řeka byla portrétována v překvapivě mnoha fotografických knihách. Kurátoři se soustředili na představení především těch publikací, které

³⁰ Webové stránky festivalu Měsíc fotografie v Krakově:
<http://www.photomonth.com/program/lukasz-gorczyca-adam-mazur-wisla-z-nurtem-i-pod-prad-propagandy>

vznikly před rokem 1989. Knihy vzniklé po tomto roce mají být podle záměru doplněním tématu. Jak píše kurátoři, „Nápad zúžit výstavu polských fotografických knih podle topografického kritéria na publikace spojené s tokem nejdůležitější řeky v zemi, plyne nejen z přílišného množství zajímavého vizuálního materiálu, ale také z přesvědčení, že nejzajímavější díla u nás vznikla na styčné ploše různých fotografických estetických přístupů a propagandy. Pro tu posledně jmenovanou byl motiv Visly vždy osou národního mýtu. Myšlenkou výstavy je tedy snaha prezentovat specifika domácích photobooků, jak tento žánr označuje anglosaská literatura, jako jeden z moderních nástrojů definování kulturní identity jak pro potřeby státní moci, tak i ve jménu občanské angažovanosti nebo umělecké pravdy.”³¹

Fotografie zachycující výstavu *Wisła. Z nurtem i pod prąd propagandy* v Norimberském domě během Měsíce fotografie v Krakově v roce 2015 (fotografie pochází ze stránek polishphotobook.tumblr.com)

31 Tamtéž.

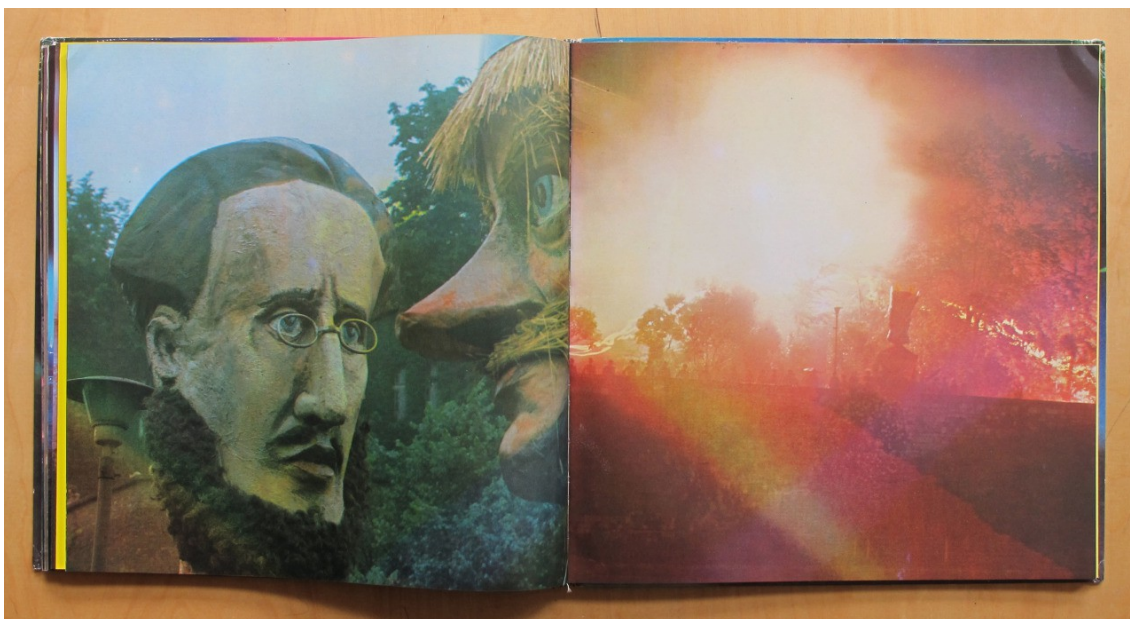
Jak upozorňují sami kurátoři, výstava je svého druhu plavbou historií Polska. Začínáme ji u mystických a duchovních pramenů, pokračujeme dále přes „modernizaci a industrializaci, katastrofu holocaustu, mýtus obnovy, legendu zdola vystupujících libertariánských povstalců až po ideologii a estetizaci kulturní a přírodní krajiny.“³²

Na výstavě byla prezentována např. propagandisticko-krajinná alba o Visle Mariana Sobańskiego (rok 1956) a Jana Styczyńskiego (rok 1973). Postromantické fantazie byly udržovány a propagovány orgány PLR. „Nashromážděné publikace na jedné straně prezentují zdroje specifického vizuálního jazyka propagandy a na druhé straně jeho životnost. Máme tu co dělat s modelem fotografické narace, která se ukazuje být stálejší než proměnlivé politické pořádky“.³³

Nepřímo se na Vislu odvolávající publikace *Pieśń Wawelu* (Píseň Wawelu) je z vizuálního hlediska nesmírně zajímavá. Rozhodně se odlišovala od jiných knih prezentovaných na výstavě. Jedná se o dokumentaci každoročních představení pod širým nebem realizovaných pod Wawelem v letech 1972-1977. *Pieśń Wawelu* je typická propagandistická publikace, která, jaká to ironie, chtěla z Wawelu učinit duchovní hlavní město socialistického Polska. V publikaci najdeme fotografie Adama Bujaka, který se kromě samotné dokumentace nočních představení soustředil na architekturu Wawelu a, což je zajímavější, na zákulisí během zkoušek a příprav na vystoupení. Originalita *Pieśni Wawelu* spočívá především v tom, že nedokonalá tiskařská technologie přelomu 70. a 80. let nebyla schopna správně reprodukovat fotografický materiál. Dnes tato estetika zrozená z nedostatku a omylu do značné míry fascinuje a činí tuto publikaci výjimečnou.

32 Tamtéž.

33 Tamtéž.

Adam Bujak, *Pieśń Wawelu*, 1980 (fotografie knižní publikace pochází ze stránek polishphotobook.tumblr.com)

Na výstavě nechyběly ani publikace vzniklé po roce 1989. Moji pozornost upoutala publikace Janusze Kobylińskiego z roku 2010, *Mięćmierzanie* (*Mięćmierzané*). Mięćmierz, součást Kazimierza Dolního nad Wislou, byl v minulosti vorařskou osadou. V současnosti díky svému v světovém měřítku unikátnímu charakteru připomíná živý skanzen. Kobyliński, který je sám obyvatelem tohoto místa, se rozhodl Mięćmierzany portrétovat. Vznikla jedinečná publikace připomínající *Zapis socjologiczny* (Sociologický záznam) Zofie Rydet. Mięćmierz se projevil jako nejednotné místo obývané dvěma skupinami: těmi, kteří jsou v Mięćmierzi odjakživa, a těmi, kteří se sem teprve přistěhovali (např. fotograf Tomasz Sikora). Kobyliński ve snaze prohloubit své studium publikaci rozšířil také o archivní fotografie, na nichž můžeme sledovat osudy Mięćmierze a jeho obyvatel, několik generací nazpět. Jedná se o dokonalý příklad konstruování lokální identity nástroji, k nimž se v současnosti badatelé uchylují čím dál častěji: archeologie fotografie a sociologického záznamu.

Zofia Rydet, Zapis socjologiczny 1978–1990 (fotografie)

Janusz Kobyliński, *Mięćmierzenie*, 2010 (fotografie)

Při příležitosti řešení tématu Mięćmierze je nutné připomenout, že toto malebné místo bylo oblíbeným cílem uměleckého hledání. Jedním z mnoha polských umělců, kteří prozkoumávali Mięćmierz, byl Jacek Sempoliński. Jeho umělecký postoj ovlivnil rozvoj kritického umění, jednoho z nejdůležitějších proudů současného polského umění. Sempoliński, malíř, pedagog a kritik vytvořil neobvyklou sérii obrazů *Wisła*. Tato série se odvolávala na tradici poválečného kolorismu. Sempolińského malířství představuje obrovské emocionální napětí, které se projevuje viditelnými pokusy o zničení plátna.³⁴

Jacek Sempoliński, Mięćmierz - Wisła, 1979 (olej na plátně)

S pomocí emailové korespondence se mi podařilo realizovat rozhovor s jedním z kurátorů výstavy, s Łukaszem Gorczydou. Níže uvádím jeho průběh:

Agnieszka Wrześniak: *Výstava Wisła. Z nurtem i pod prąd propagandy* je

³⁴ Webové stránky Atrmuseum: <http://artmuseum.pl/pl/kolekcja/praca/sempolinski-jacek-mecmierz-wisla>

výstava polských fotografických knih, které oscilují kolem motivu řeky Visly. Jak se zrodil nápad na výstavu tohoto typu?

Łukasz Gorczyca: Výstava je přirozeným vyústěním výzkumného projektu, který jsem spolu s Adamem Mazurem zahájili v roce 2014 v podobě blogu polishphotobook.tumblr.com. Jde o pokus zmapovat historii polských fotografických knih a vypracovat něco na způsobu kánonu domácích publikací tohoto typu. Výstava vznikla díky pozvání Wojciecha Nowického, kurátora Měsíce fotografie v Krakově, v roce 2015. Přemýšleli jsme, jak přenést zkušenosti nashromážděné v rámci práce na blogu do formy výstavy. Rozhodli jsme se pro motiv Visly, abychom na jedné straně zúžili téma přehlídky, možná vůbec první výstavy polských historických fotografických knih, a na druhé straně abychom přitáhli pozornost k jedné z klíčových vlastností polských photobooků 20. století, jmenovitě k jejich zapojení do diskurzu identity a propagandy. Visla tu samozřejmě představuje figuru v národní propagandě, je osou, kolem níž se točí vše, co je polské. Ukázalo se, že při výběru knih nějak spojených s tématem Visly se lze věnovat většině klíčových témat pro polskou historii a identitu a přitom předvést charakteristický a reprezentativní výběr fotografických knih, jak těch dokonalých z uměleckého hlediska, tak i vzrušujících s ohledem na specifický způsob pojetí tématu nebo zvláštní kulturní nebo politickou perspektivu. Tímto způsobem jsem se díky zobrazování proměn jazyka propagandy a napětí mezi různými způsoby pojetí těch samých motivů trefili také do tématu letošního ročníku festivalu - *Konflikt*.

AW: Výstava je výsledkem kurátorské práce Vás a Adama Mazura. Měli jste společnou vizi ohledně toho, jaké materiály a témata by měla být vystavena nebo tomu bylo přesně naopak - konečný výsledek je efektem různých úhlů pohledu jak k problému přistoupit?

ŁG: Jak jsem napsal, výstava je přirozeným rozvinutím naší spolupráce v rámci

blogu. Obecně se naše práce zakládá na společných rozhovorech a komplementárnosti našich úhlů pohledu. Vize je společná a rozdíly ohledně detailů jsou nezbytné, aby byl celek ještě kompletnější.

AW: Mohl byste vysvětlit rozdíl mezi fotografickou knihou a albem?

LG: Obávám se, že to nedokážu. Pokud je mi známo, nikdo se doposud nevěnoval tomu, aby jasně upřesnil nebo definoval tyto pojmy a jejich chápání a používání se opírá spíše o intuici jednotlivých autorů. Upřímně, pro mě osobně se nejedná o nijak přitažlivé téma a nevím, jestli to má opravdu nějaký hlubší význam. Mnohem více mě zajímá forma a dopad těchto publikací, než to, jestli mám co dělat s knihou nebo albem.

AW: Rozpoznal jste při výběru fotografických knih, které byly představeny na výstavě, jistou dynamiku jejich vzniku? Existuje obdobné množství a různorodost publikací spojených s Vislou v jednotlivých desetiletích od roku 1945 dodnes nebo je jasně vidět nehomogenita jejich vzniku?

LG: Opravdu, mezi knihami, které jsme vystavili, se nachází jen pár věnovaných Visle jako takové. Naprostou většinu tvoří knihy spojené s Vislou méně doslovně, např. takové, jejichž děj probíhá v jejím povodí, nebo v kterých se objevují fotografie Visly. Fotografických knih, pro něž je Visla hlavním tématem, nevzniklo mnoho, a takových, o nichž vůbec stojí za to mluvit je jistě méně než deset. V souvislosti s tím bych se neodvážil vytvářet do hloubky jdoucí zobecnění ohledně dynamičnosti tohoto tématu v průběhu času. Odpovídá proměnám trhu s fotografickými knihami celkově, např. v poslední době se začínají objevovat více autorské projekty, tedy iniciované samotnými fotografy a ne vydavateli, ale to se přeci týká celé disciplíny.

AW: Mohl byste na základě knižních publikací prezentovaných na výstavě vysvětlit složitost a povahu jazyka, který používala propaganda v době PLR?

Jak byla v tomto kontextu využívána Visla?

LG: To je velice obšírné téma a naši výstavu lze brát jen jako pracovní příspěvek k úvahám tohoto typu. Sám bych si rád přečetl vyčerpávající odpověď na tuto otázku, bohužel její udělení překračuje jak rámec tohoto rozhovoru, tak i můj aktuální stav znalostí a časové možnosti.

AW: Proč jste se rozhodl zapojit i knihy, které vznikly po roce 1989? Jejich obsah nezapadá do hlavního tématu festivalu Měsíc fotografie, konkrétně konfliktu. Proč tedy tato volba?

LG: Výstava se skládala jak z předválečných knih (vydaných před rokem 1945), tak z těch z období PLR i ze současných, protože nám záleželo právě na tom ukázat, jak proměnné geopolitické podmínky ovlivňují formu fotografického vyjádření a publikací. Konflikt nás nezajímal doslova jako střetnutí pravd, ale jako odlišné perspektivy plynoucí z různých ideologických podmínek. V tomto smyslu byla prezentace současných knih klíčová. Pro mě je obzvláště zajímavé pozorovat, jak jsou motivy používané propagandou PLR, jako např. Visla, uchopeny a vyprávěny dnes.

AW: Odvolává se současná propaganda na motiv Visly? Využívá jej k tvorbě narace?

LG: Ano, příkladem je publikace "Miejsce odległe" (Vzdálené místo) skupiny Sputnik, připravená na objednávku Centrum Nauki Kopernik (Centrum vědy Kopernik). Slovo "propaganda" možná není v tomto kontextu nejtrefnější, ale obecně jde o něco podobného, s čím jsme se setkávali dříve, tvorba identity (v tomto případně důležité, mladé veřejné instituce) na základě motivu Visly, jeho rozčarování nebo možná právě začarování novým způsobem.

AW: Proč výběr právě takovýchto a ne jiných cest (např. Polin) spojených

s Vislou? Přidal byste ještě do výpravy historií Polska stezku, která navazuje nebo je přímo spojena s Vislou?

LG: Jak jsem napsal v úvodu, záleželo nám na využití motivu Visly jako svého druhu páteře výstavy, která měla vypovídat o roli fotografie, a konkrétně fotografických knih, při formování (a dekonstruování) moderní propagandy polské identity. Výběr jednotlivých témat ovlivnil také očividným způsobem dostupný materiál, kromě jedné jsou všechny prezentované knihy publikace, které vyšly tiskem, dokonce v značných nákladech. Lze to shrnout jednoduše, vybrali jsme ta témata, která se zdají být nejdůležitější, a kolem nichž narostla fotografická produkce, o níž se zajímáme.

AW: Která publikace, prezentovaná na výstavě a spojená s Vislou, je Vám blízká? Z jakých důvodů?

LG: Tato výstava je, jistě to není těžké poznat, vlastně také hobby projektem, vznikla totiž také z našich sběratelských sklonů. V tomto smyslu mám ke každé z vystavených knih emocionální vztah a jeho projevem byl jejich výběr pro prezentování. Proto je pro mě těžké poukázat na jeden konkrétní titul.

AW: Kteří fotografové se podle Vás věnovali tématu Visly natolik závažně, že vznikl důležitý dokument týkající se této řeky?

LG: Zdá se mi, že fotografů, kteří by se uvědoměle a promyšleně chopili tématu Visly je doposud tak málo, že je svým způsobem významný každý projekt. Zajímavé jsou určitě obě současné publikace prezentované na výstavě, tedy "Miejsce odległe" Sputniku a "Martwa Wisła" (Mrtvá Visla) Mateusze Kiszka, a otevírají téma Visly na novo.

AW: Jste schopen uvést publikaci nebo fotografa, který by motiv Visly vytěžil

téměř vyčerpávajícím způsobem?

LG: Ne. Je to vůbec možné? A co to znamená "vyčerpávající"? Kniha Jana Styczyńskiego "Wisła" dokumentuje celý tok řeky a nejdůležitější s ní spojená místa, činí to ale jeho dílo kompletním? Na mě osobně zajímavěji působí knihy soustředěné na nějaký vybraný úsek tak obšírného tématu, nebo k němu přistupující z velmi specifické perspektivy. Selektivita pohledu a jeho zvědavost se mi nakonec zdají být zajímavější než pokus o úplné "vyčerpání" tématu.

2.4 Visla jako odlehlé místo - práce skupiny Sputnik

Fotografický projekt *Miejsce odległe* uchopil téma Visly ve městě Varšava různými způsoby.

Nápad prozkoumat přibližně třicetakilometrový úsek Visly, její nábřeží a život odehrávající se blízko řeky, vzešel z Centra Nauki Kopernik, které k spolupráci přizvalo fotografie skupiny Sputnik Photos. Instituce Centrum Nauki Kopernik sídlí v moderní budově vystavěné právě na vislanském nábřeží. Krom jiného se právě odtud vzal nápad, aby v centru projektu stanula Visla - řeka, k níž se obyvatelé města otočili zády a to nejen v symbolické rovině. Skupina Sputnik Photos Vislu fotografovala v zimě a na jaře. Centrum Nauki Kopernik s pracemi vzniklými ve výsledku spolupráce slavnostně otevřel nový výstavní prostor pod širým nebem, Pavilon 512. Název galerie odkazuje na její polohu na 512. kilometru splavné trasy Visly.³⁵

Skupina Sputnik Photos vznikla v roce 2006, soustředí se především na dokumentární fotografii. V centru zájmu fotografů patřících do skupiny leží střední a východní Evropa a především procesy týkající se politické transformace v zemích těchto regionů. Když přijala realizaci projektu týkajícího se Visly, poměřila skupina své síly poprvé s tématem, který jí je fyzicky nesmírně blízký. A přesto, že Visla nejsou okraje postsovětského světa, ukázalo se být toto téma s ohledem na zdánlivou blízkost výzvou. Myslím, že jde o zajímavý aspekt práce na tématu řeky, která je silně zakotvena v polské kultuře. Řeka-symbol, místní a téměř domácí, se ukazuje být skutečně místem, na které se po roce 1989 postupně zapomnělo, bylo marginalizováno a vytlačeno z veřejného prostoru.

Skupinu Sputnik Photos tvoří: Andrej Balco, Jan Brykczyński, Manca Juvan, Andrei Liankevich, Michał Łuczak, Rafał Milach, Adam Pańczuk a Agnieszka Rayss. Do projektu týkajícího se Visly se ale zapojili jen polští členové skupiny, jmenovitě: Jan Brykczyński, Michał Łuczak, Rafał Milach,

³⁵ Webové stránky Fotopolis: <http://www.fotopolis.pl/n/15273/bo-w-wisle-rosnie-tajemnica-recenzja-ksiazki-miejsce-odlegle/>

Adam Pańczuk a Agnieszka Rayss, kteří pracovali na materiálu pro výstavu a publikaci déle než půl roku (návrh knihy připravila Anna Nałęcka z Tapir Book Design). Členové skupiny jsou stipendisté, laureáti významných ocenění, přednášející na vysokých školách a především profesně aktivní fotografové.

Celý projekt *Miejsce odległe* (obdobně jako v případě jiných projektů kolektivu) se skládá z pěti autorských výpovědí, které spojuje společné zadání - v tomto případě Visla. Každý z fotografů k němu přistoupil individuálně a do jisté míry integrálně se svými dřívějšími pracemi. Práce neposkytuje hotovou odpověď, představuje vybrané aspekty a příjemci ponechává široké pole pro interpretaci.

Splavnost Visly už v současnosti nehraje tak velkou roli. Z tohoto hlediska má řeka svou zlatou éru dávno za sebou. Změna započala krom jiného s rozvojem železnice. Už v 19. století se řešila otázka, jestli se vyplatí tvořit překopy a udržovat kanály ve srovnání se vysoce rentabilní a širokou oblast zahrnující železnici. *Mission Completed* Jana Brykczyńského má nepochybně nostalgický charakter zmíněných dob, kdy Visla byla v mnohem větší míře než dnes splavnou trasou.

Na Brykczyńského fotografiích pozorujeme nenávratnou změnu tváře řeky. Tyto změny nejdříve zmiňují lidé, kteří nedokáží přijmout aktuální stav věcí. Prázdnota vyplňující záběry může být chápána jako stopa dřívější slávy a ztracených „starých, dobrých časů“. Zajímavé je, že o tom, co bylo, v současnosti víme především díky paměti osob, které byly do jisté míry spojené se splavností Visly a díky znalosti konkrétních skutečností.

To, co pozorujeme na Brykczyńského snímcích neodpovídá tomu, čím by chtěli žít lidé, kteří nejlepší roky svého života spojili s Vislou. Jak nesmírně bolestné musí být vědomí, že to, co bylo smyslem jejich života a čemu věnovali tolik námahy, v delší časové perspektivě nepřežije. Myslím si, že hrdinové o nichž Brykczyński vypráví, nejsou schopni plně porozumět zásadám řídícím současný svět a realitě, která je obklopuje. Jejich čas uplynul stejně, jako uplynul čas splavnosti Visly. Způsob uchopení tématu přivádí na mysl konotace

s mým vlastním projektem *miejsca nieme* (němá místa). Při práci na portrétech zaměstnanců a důchodců teplárny Szombierki jsem od portrétovaných nejednou slyšela, že největší žal v nich vyvolává vědomí, že své znalosti a zkušenosti nemají komu předat (na místě, které dříve zaměstnávalo více než 900 lidí byl pro roce 1989 do práce přijat pouze 1 mladý zaměstnanec).

Jan Brykczyński, *Mission Completed*, 2012 (fotografie)

Jan Brykczyński, *Mission Completed*, 2012 (fotografie)

Brykczyński vypráví o světě, který už neexistuje. V současnosti je dokonce těžké smutnit po tomto světě, natolik se neshoduje s dnešními realitami. Tento svět by, důležitý pro ty kteří, stejně jako on, odcházejí v zapomnění.

Ekosystem Michała Łuczaka je příběh o existenci na pražském břehu Visly, jejíž přetrvávání by většina z nás nejčastěji nečekala a nic o ní neví. Łuczak portrétuje ty, kteří se bez používání nějakých speciálních maskovacích zákroků ponořili do povislanského prostředí a stali se jeho součástí. Jsou to lidé, kteří pracují u řeky, tráví u ní volný čas lovením ryb, ale také tu i bydlí a v jistém smyslu se na tomto místě ukrývají před městem a lidmi.

Pokud sejdem z upravených a snadno dostupných stezek, můžeme se přesvědčit, že tu i přes blízkost velké aglomerace nad Vislou dále zůstávají

divoká místa. Jak v krátkém komentáři ke svým fotografiím píše Łuczak: „V této knize se objevují místa a lidi, o nichž mnoho nevím. Tato místa jsem našel a lidi potkal, protože jsem sešel z vyznačené cesty. Poznal jsem příběhy a životopisy, ale nechám si je pro sebe. A ačkoliv je to les v centru Varšavy, dostupný pro každého, cítil jsem se v něm jako host.”³⁶ Přivádí nás to k reflexi nad otázkou „měst otočených zády k řekám”, pro něž v Polsku najdeme velmi významné příklady.

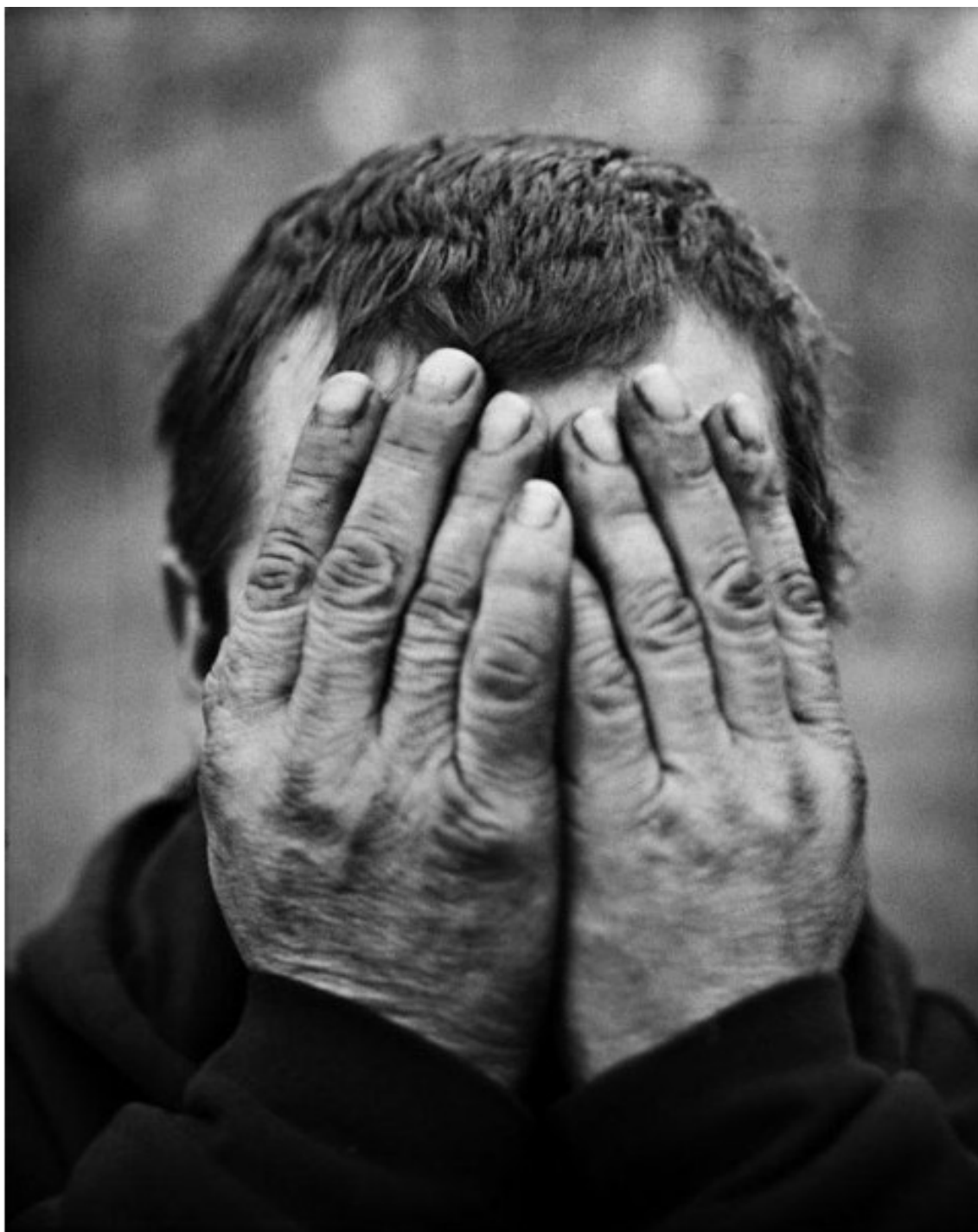

Michał Łuczak, *Ekosystem*, 2012 (fotografie)

U Łuczakova vyprávění velmi jasně cítíme zkrácenou vzdálenost mezi fotografovaným a fotografujícím. Łuczak přichází blízko, sklání se nad výseky a detaily popisované reality. Tak se rodí ještě více tajemství a nedopovězených záležitostí. Těžko rozeznat hrdiny Łuczakových snímků, ještě těžší je

36 SPUTNIK PHOTOS *Miejsca Odległe*, Warszawa: Sputnik Photos, 2012, ISBN 9788363610999

identifikovat místa, která fotografoval. Koexistence dvou světů, osvojeného a divokého nad břehy řeky, probíhá pouze bez vědomí toho prvního. Důvody ignorování stávajícího stavu věcí, specifického ekosystému mohou překvapit.

Michał Łuczak, *Ekosystem*, 2012 (fotografie)

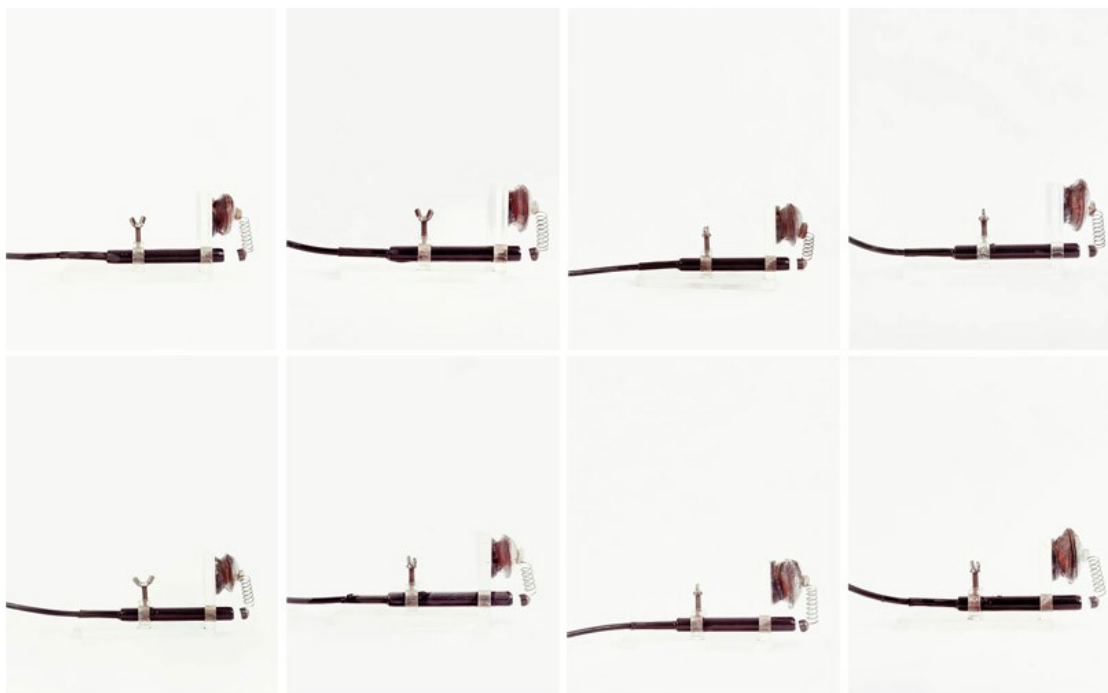
Výpověď Rafała Milacha se od ostatních rozhodně odlišuje a téma Visly řeší neotřelým způsobem. Jeho příběh *O człowieku, który skoczył z mostu* (O člověku, který skočil z mostu) nechává i přes analytické a podrobné popisky pod každou fotografií příjemce plného otázek.

Práce vyvolává myšlenky na vědecké pojednání, chladné a encyklopedické, výpověď o předmětech a místech, která lze najít pod vodní hladinou. Vědecké metody, k nimž se Milach uchýlil, postupně odkrývají složitost úkolu, ukazují nové cesty. K tomu všem se přidává kriminálně detektivní téma, narušující jistou předvídatelnost vyprávění, které se opírá o vědeckou analýzu. Milach se při analyzování motivu Visly soustředil totiž např. na předměty patřící utopencům.

Rafał Milach, *O człowieku, który skoczył z mostu*, 2012 (fotografie)

Za nesmírně zajímavý a průkopnický považuji zákrok, který náš pohled směřuje na to, co se nachází pod vodní hladinou. Vody Visly nepatří k těm průzračným, jak doslova, tak i přeneseně. Ve vzedmutých vodách Visly se toho může ukrývat mnoho. Tak se budí zmatek, který se vymyká snadnému vnímání, dostupný jen pro úzkou skupinu zasvěcených.

Rafał Milach, *O człowieku, który skoczył z mostu*, 2012 (fotografie)

Adam Pańczuk ve svém vyprávění o Visle použil řeku jako pozadí pro své mobilní fotografické studio. Jeho cyklus prací *Studio Wisła* (Studio Visla) se skládá z portrétů obyvatel Varšavy. Náhodní modelové jsou konfrontováni se silným živlem, který existoval dlouho před tím, než se objevili na světě, a zůstane, když už tu tito hrdinové dávno nebudou. Pańczuk univerzální řečí mluví o člověku a jeho přináležitosti do světa a přírody. Nejsou to jen portréty Varšavanů, jde o nadčasový portrét člověka v kontextu přírody.

Adam Pańczuk, *Studio Wisła*, 2012 (fotografie)

Agnieszka Rayss v *Miejscach odległych* pokračuje v tématu významu vody v životě člověka, které jí zajímalo už během realizace knihy *IS(not)*. Její cyklus *Obieg zamknięty* (Uzavřený oběh) se skládá z krajin, na nichž můžeme

vidět řeku a místa, na nichž se voda upravuje. Rayss ukazuje jak silně je člověk, v tomto případě každý obyvatel Varšavy, spojen s řekou. Jde o naprosto základní a významnou záležitost, již si nejsme vždy vědomi, a která nám není vždy srozumitelná v samotném technickém aspektu. Snímky fotografované za soumraku jen zdůrazňují tuto tajemnost.

Agnieszka Rayss, *Obieg zamknięty*, 2012 (fotografie)

Při analyzování fascinace Rayss motivem vody můžeme dojít k závěru, že s vodou lze spojit řetězec závislosti různého druhu, často se symbolickým významem. Například lidské tělo je z 70% složeno z vody. Voda zabírá také významnou část povrchu naší zeměkoule. První život na naší planetě vznikl právě ve vodním prostředí. Voda je nezbytná jak k životu, tak i pro pokračování průmyslové výroby. Člověk, ať už si to uvědomuje nebo ne, je součástí většího celku, zapojený do souvislostí, na jejichž význam se mu daří zapomínat.

Cykličnost spojená s vodou má jedinečnou symboliku, která se subtilně rýsuje v *Obiegu zamkniętym*.

Shrnuto, obrazy Visly představené kolektivní prací Sputnik Photos se sice věnují různorodým aspektům a otázkám, nepřinášejí ale nutně jednoznačný popis. Obraz Visly skládající se z těchto fotografických příběhů je obraz divoké a tajemné řeky, někdy magické, o níž můžeme mít pochybnosti, jestli se podaří si jí ochočit.

Fotografie představující publikaci Miejsce Odległe (fotografie knižní publikace pochází ze stránek <http://www.sputnikphotos.com>)

2.5 Závaží historických zkušeností Mrtvé Visly v pojetí Mateusze Kiszky

Mateusz Kiszka je absolventem katedry fotografie Umělecké univerzity v Poznani. Věnuje se především dokumentární fotografii. Jeho práce byly prezentovány např. na Fotovestivalu v Lodži a v umělecké galerii Wozownia.

Kiszka se rozhodl poměřit s problematikou Visly ve své diplomové práci. Původně se chtěl soustředit na tzv. Martówku. Jde o Mrtvou Vislu v Toruni, odříznuté zákoutí dřívějšího toku Visly, která odděluje povislanské louky od městského parku. Jak ale zjistil po prvních přípravách k tématu, Martówka představuje příliš malé místo pro fotografický průzkum v pojetí, s nímž původně počítal.³⁷

Na konec se Kiszka v cyklu *Marta Wisła* (Mrtvá Visla) oddal pozorování oblasti kolem břehů řeky, čítající 24 km, vzniklé po změnách koryta řeky. Mrtvá Visla je totiž jedním z ramen Visly, která v minulosti byla jejím hlavním ramenem. V letech 1890-1895 byl realizován překop v Świbně, který měl za úkol regulovat průtok vody v době tání. Jméno Mrtvá Visla přijal úsek dřívější Leniwiki od Przegaliny po ústí u Westerplatte v Gdaňsku, v roce 1949 byl úředně potvrzen.³⁸

Toto rameno Visly nemá tok, je mrtvé. Tento stav věcí přímo ovlivňuje okolní vsi, které také vymírají. Když řeka žije, obvykle poměrně dobře funguje život kolem ní. Od úsvitu věků vznikaly kolem řek osady, protože řeka zaručila přežití. V tomto kontextu je zajímavým příkladem fotografický cyklus studenta Institutu tvůrčí fotografie, Adama Tuchlińskiego, *Dorzecze* (Povodí). Jeho projekt, na kterém pracoval v letech 2012 a 2013, se sice týkal severovýchodního Polska a nikoli přímo Visly, ale jde o zajímavý příklad vizualizace závislosti a vzájemných vlivů mezi člověkem a řekou. V *Dorzeczu*

37 Blog Wojciecha Wilczyka: <http://hiperrealizm.blogspot.com/2014/02/martwa-wisa-appendix.html>

38 Z Wikipedie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Martwa_Wisła

Tuchliński skvěle zachytil, jak současná řeka i nadále organizuje život malých lokálních společenství.

Adam Tuchliński, *Dorzecze*, 2012-2013 (fotografie)

Kiszka svůj aparát u Mrtvé Visly cílí na opuštěné úseky městské tkáně, z nichž se stali němí svědci uplynulé historie. Na tomto místě se vystřídali Nizozemci, Němci, Rusové, Poláci, Kašubové. Jak píše Lookout Gallery, v níž Kiszka prezentoval své práce: „Hrdiny (...) fotografií se stávají vraky britských lodí, jimiž byly po 2. světové válce dodávány potraviny, rachitické rostlinstvo, hráze vystavěné v 17. století nizozemskými osadníky, v ruinu se měnící gdaňská loděnice, Westerplatte nebo vymírající rybářské vesnice”.³⁹ Kiszka si byl v okamžiku, kdy přistupoval k realizaci projektu, vědom, že na této oblasti spočívá závaží historických zkušeností. Téměř pokaždé, když se vydal dokumentovat, prožíval vnitřní neklid, který se ukázal být nesmírně stimulujícími a inspirativním.⁴⁰

39 Webové stránky Look Out Gallery: http://lookoutgallery.pl/?page_id=5676&lang=pl

40 Blog Wojciecha Wilczyka: <http://hiperrealizm.blogspot.com/2014/02/martwa-wisa-appendix.html>

Kiszkovy práce vznikají za plného vědomí fotografujícího, že zachycuje degradovanou krajinu, která nenávratně mizí. Práce na projektu se zrodila z přímé potřeby zachránění krajiny, která se systematicky dematerializuje. Kiszkovy aktivity směřují k zachycení a zvěčnění a tím i k zachránění míst, která jsou podrobena nevyhnutelnému procesu zániku. Kromě dokumentování procesu zkázy a degradace se Kiszko podařilo také zaznamenat historii změn samotné krajiny poříčí. Možná v budoucnosti půjde, jako to předpokládá sám umělec, o výchozí bod pro dialog o změnách k lepšímu.

Kiszka pracoval s velkoformátovým fotoaparátem 4x5" na negativech Kodak. Kromě používání širokoúhlého záběru, typického pro dokumentární fotografii, používá také, i když mnohem méně často, snímky z blízka. Vznikají tak fotografie detailů poříční krajiny, do jisté míry abstraktní záznam, který se nedá snadno identifikovat a zůstává nejednoznačným. Záběry jsou výjimečně promyšlené, pečlivě komponované a melancholické.

Fotografický cyklus *Mrtvá Visla* inspirovaly, jak Kiszka přiznává, fotografie Joela Sternfelda (*American Prospects*) a Aleca Sotha (*Slipping by the Mississippi*). Velký vliv na Kiszku měli američtí pionýři barvy.

Myslím si, že nehybnost říčního ramene, odříznutého od hlavního proudu Visly, souzní s ekonomickou stagnací těchto pobřežních oblastí (stačí si vzpomenout třeba jen na upadající gdaňskou loděnici, která je symbolem sama o sobě). Je třeba zohlednit rovněž skutečnost, že místa fotografovaná Kiszkou jsou nabitá historií, často dramatickou, což zanechává svou stopu v krajině. Kiszka tuto souvislost zachytil.

Mateusz Kiszka, Martwa Wisła, 2012 (fotografie)

Mateusz Kiszka, Martwa Wisła, 2012 (fotografie)

Mateusz Kiszka, Martwa Wisła, 2012 (fotografie)

Mateusz Kiszka, Martwa Wisła, 2012 (fotografie)

2.6 Visla pohledem mladých fotografů v *Private Property*

Ve fotografické publikaci *Private Property*, v níž se Rafał Milach spolu se studenty Akademie fotografie soustředil na pozorování prodloužení domu, i když ne ve smyslu klasické struktury, lze také zčásti najít motiv řeky Visly. V této publikaci se představilo šest projektů fotografů mladé generace. V souvislosti s problematikou Visly bych se ráda soustředila na tři fotografické výpovědi obsažené v publikaci.⁴¹ Přímo nebo jemněji se pohybují kolem motivu řeky, když prozkoumávají s ní spojenou realitu. Prvkem, spojujícím všechna tato fotografická vyprávění, je tesknost a zadumání nad už ztraceným časem z doby před změnami. Jde také o hořkou reflexi směru kapitalistické transformace, která neskončila sto procentním úspěchem.

Jak sám Milach uvádí, mentor mladých adeptů fotografie: „To, co jsem očekával od studentů, je především více autorská výpověď a interpretace toho, co mají spojené s něčím velice soukromým, osobním, intimním, toho, co se nachází blízko, ale také toho, co je nedostupné. Šlo mi vlastně o to, aby každý našel jistou hranici, jíž by mohl překročit. Aby se mohli pokusit zažít něco, co dříve nezažili. Nevím, jestli je to i jejich pocit, ale myslím, že v některých případech se to povedlo.“⁴²

Fotografie z cyklu *Niczyje, boskie* (Ničí, božské) Marcina Grabowieckého, absolventa Institutu tvůrčí fotografie v Opavě, se věnují problematice bezdomovectví. Je to jediný z cyklů obsažených v *Private Property*, který své sdělení tvoří na základě konsekventního fotografického cyklu, představujícího sekvence motivu, jehož studii Grabowiecki vypracoval. Bezdomovectví, protože právě ho Grabowiecki analyzoval, nenápadně osídlilo břehy Visly na předměstích Varšavy a učinilo z nich místo útěku a úkrytu. Fotograf se zamýšlí nad soukromým vlastnictvím, které obvykle vnímáme jako nepřenositelné a stálé. O tom, jak snadno může pominout a být ztraceno,

41 Webové stránky: <http://news.o.pl/2012/11/08/akademia-fotografii-private-property-biuro-festiwalowe-impart-2016-wroclaw/>

42 Webové stránky: <https://www.youtube.com/watch?v=kPoMFB5iZM4>

někdy nenávratně, se přesvědčili bezdomovci, kteří byli s ohledem na svou životní situaci nuceni omezit svůj majetek na nezbytné minimum. Břehy Visly se stávají domovem, někdy z nutnosti, někdy jde o otázku volby, pro lidi žijící v provizorních a mnohdy dočasných, což spolu souvisí, přístřešcích. Grabowiecki dále upozorňuje na fakt, že okolí řeky Visly stojí v opozici vůči centru aglomerace. Stává se z ní něco na způsob periferie velkého města a z obyvatel křovin a kanálů se stávají svého druhu páriové. Jak Grabowiecki poznamenal, ničící a božské (podobně jako ve svazku básní Jacka Podsiadły) vislanské břehy jim nepatří.

Marcin Grabowiecki, *Niczyje, boskie*, 2011, (fotografie)

Absolventka oboru fotografie Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej Telewizyjnej i Teatralnej (Státní filmové, televizní a divadelní akademie) v Lodži, Marta Zgierska, svou analýzu realizovala výrazně více impresionistickým způsobem. Její *Port Praski* (Pražský přístav) působí jako místo zavěšení mezi

různými pořádky, stojící na hranici proměn. Zgierska správně rozpoznala, že jde v podstatě o poslední okamžik, kdy ještě můžeme vyjádřit stesk po tomto bodu na mapě pravobřežní Varšavy. Jeho efemérnost bude možná v blízké budoucnosti zpečetěna a záhy se zcela rozplyne. Narace Zgierské je nesmírně subjektivní a autorská. Máme co do činění s konzistentním příběhem o zániku něčeho, co se už nyní dá zachytit jen nesmírně obtížně.

Marta Zgierska, Port Praski, 2011, (fotografie)

Posledním pojednáním v publikaci *Private Property*, v němž můžeme najít téma spojené s motivem Visly, je práce současného studenta Institutu tvůrčí fotografie v Opavě, Huberta Worobieje. Worobiejeva *Augustówka* je sociologický dokument, který odhaluje tvář jedné z povislanských částí čtvrti

Mokotowa. Augustówka leží nad Vislou, téměř v centru Varšavy. I přes téměř ústřední polohu na mapě velkoměstské aglomerace má Augustówka charakter hodící se spíše k malé provinční vesnici. Ani obyvatelé této části Varšavy neodpovídají velkoměstským standardům. Zajímavé je, že díky výhodné poloze začínají Augustówku osidlovat noví, dobře situovaní obyvatelé. V tomto prostoru je nutné nově vypracovat pravidla fungování, protože se dosavadní pořádky mění. Bída se začíná proplétat s bohatstvím, ti kteří žijí v Augustówce odjakživa se stýkají s těmi, kteří sem teprve dorazili. V tomto případě to mohou být jak nově zbohatlí Poláci, tak i hotely osídlující ukrajinští dělníci nebo Bělorusové. Worobiej dokumentuje především životní prostor zbídačených společenských skupin. V jeho příběhu lze vidět pouhým okem rozdíly, které ze zásady tvoří nepřekonatelnou bariéru, a mohou za to, že se od sebe odlišující společenské skupiny budou s postupem času čím dál těsněji uzavírat ve svých ghettech.

Hubert Worobiej. *Augustówka*, 2011, (fotografie)

3. Visla jako prostor kulturotvorných aktivit

Výše popsané fotografické projekty navazující na motiv Visly nejsou odosobněnými uměleckými projekty. V nedávné době bychom na umělecké mapě Polska našli celou řadu událostí, které právě tuto řeku umístily do samotného centra svých aktivit. Převažují činnosti motivované touhou vrátit řeku obyvatelům velkých měst.

Za pozornost stojí 4 měsíce trvající (od července do října) Festiwal Sztuki nad Wisłą Przemiany (Festival umění nad Vislou Proměny), který se konal v letech 2009 a 2010 ve Varšavě. Do festivalu se zapojily organizace, jako jsou: ART, Ave, Bęc Zmiana, CityDoping, Impact, InfoPraga, Ja Wisła, Monte Video i Foto, NOK, Proscenium - Teatr GO, Stowarzyszenia Makata i STEP, British Council a individuální umělci.⁴³

Umělecké akce pořádané v rámci festivalu cílily na různé skupiny příjemců, pokud jde o věk i o stupeň participace na umění. Každá z výše jmenovaných organizací připravila svůj program aktivit u Visly, který působil nesmírně bohatě a rozmanitě. Kulturní události konající se v této době u Visly měly, jak se počítalo, zahájit celovaršavskou diskuzi o rozvoji a navrácení vislanských bulvárů městu. Šlo o jednu z iniciativ v rámci příprav Varšavy k získání titulu Evropské hlavní město kultury 2016 (který nakonec nezískala). Za pozornost v kontextu této práce stojí především projekt Stowarzyszenia Edukacji i Postępu (Sdružení pro vzdělávání a pokrok) STEP – transFORM, který do svého programu umístil umělecké aktivity spojující problematiku

⁴³ Webové stránky: <http://wiadomosci.onet.pl/warszawa/transform-od-mostu-do-mostu-festiwal-przemiany/91lx9>

revitalizace řeky se současným uměním.⁴⁴ Důležitou roli v projektu sehrávalo environmental art – umění v a pro životní prostředí, propagující proekologické postoje, inovativní umělecko-technologická řešení. Festivalu se vedle mladých umělců zúčastnili také umělci, autoři významných kulturních počinů, jako Wojciech Fangor nebo Theo Jansen (ročník 2010). Zajímavým projevem současného umění byla akce, která měla za úkol ukázat, kolik Varšavanů chce Vislu. Jedna z akcí vyvrcholila 300 metrovou fotografickou koláží: skupinovým portrétem podpory pro Vislu, který byl zavěšen mezi oběma břehy řeky. Výpovědi a portréty obyvatel hlavního města, které se objevily v obrovské fotografické koláži, byly shromažďovány během 4 měsíců trvání jednoho z ročníků festivalu.

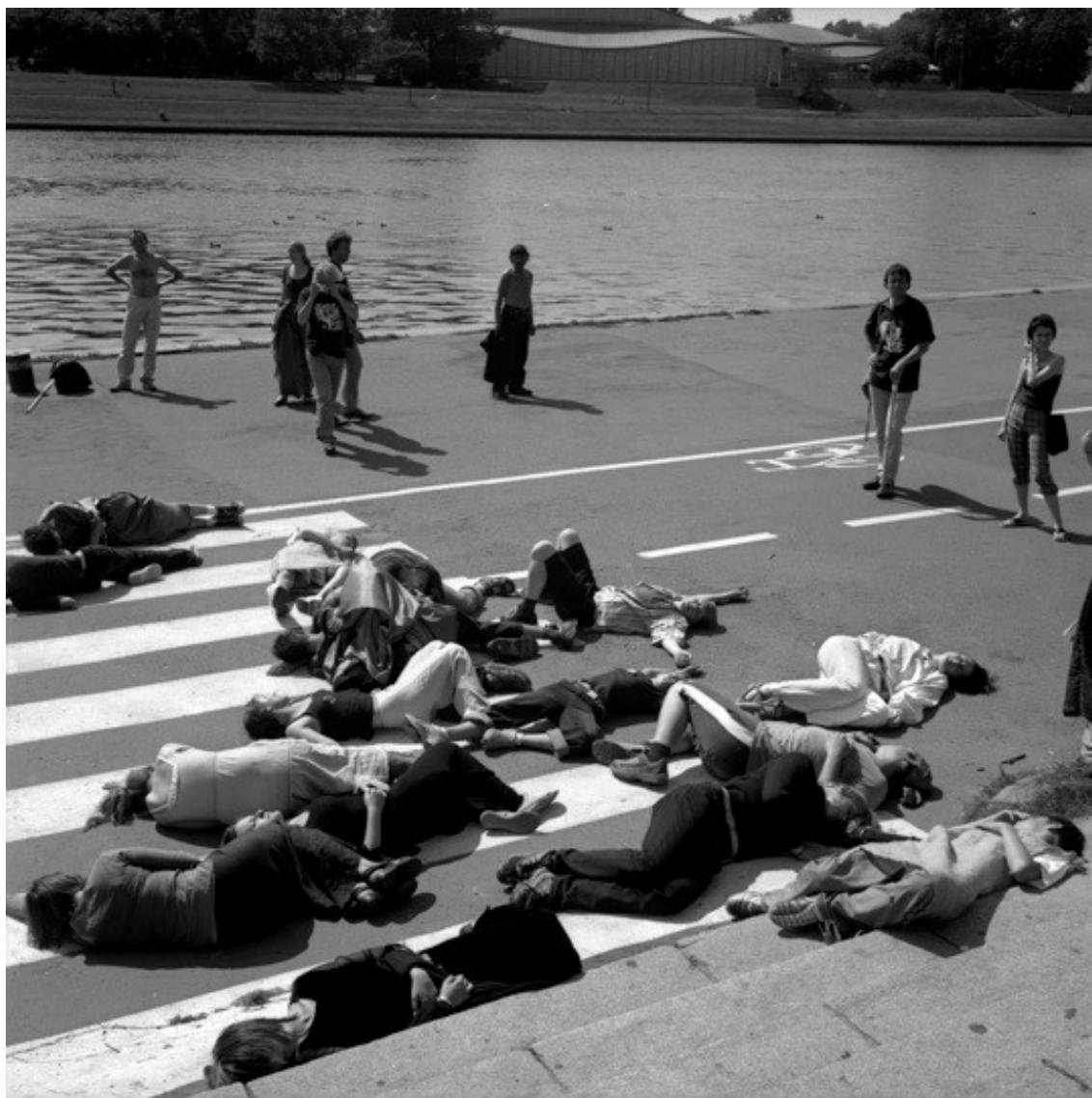
To, jak důležitá jsou v životě města nábřeží jimi protékajících řek, skvěle zachycuje cyklus Bogdana Krężla z doby kolem roku 2004 *Bulwary Wiślane* (Vislanské bulváry). Krężel učinil hrdinou svého fotografického příběhu poměrně krátký úsek „osvojeného” nábřeží (pokud zohledníme, v jak velké oblasti Visla protíná Krakov). Toto nábřeží přátelské k místním i turistům (Vislanské bulváry probíhají pod Wawelem) je místem častých návštěv. Je tomu tak obzvláště v létě. To, co už Krężel neukázal, je jak život po soumraku úplně umírá, především během chladných ročních období v této oblasti (ačkoliv se v nedalekém sousedství nachází historické centrum a dvě turisticky atraktivní čtvrti Podgórze a Kazimierz). V současnosti probíhají činnosti, které mají za cíl toto místo zapojit do života města. To, nakolik obyvatelé touží po kontaktu s přírodou a tím i s řekou, je dobře vidět v okolí bývalého hotelu Forum, kde došlo k revitalizaci tohoto prostoru díky jeho otevření zábavě.

Na tomto místě je nutné zmínit, že sbírky Národního digitálního archivu jasně potvrzují, že v minulosti byla Visla nesmírně atraktivním místem, často vyhledávaným pro trávení volného času.⁴⁵ Visla vždy představovala ústřední motiv v soukromých fotografiích zachycujících volný čas. Obvykle tvořila

44 Webové stránky Stowarzyszenia Przemiany Wisły: <http://www.przemianywisly.pl/informacje/projekty/projekt-stowarzyszenia-edukacji-i-postepu/>

45 Webové stránky: <http://www.audiovis.nac.gov.pl/search/>

především pozadí portrétovaných, ale docházelo i k situacím, že osoby bez každodenního kontaktu s fotografií pociťovaly potřebu soukromé dokumentace Visly.

Bogdan Krężel, *Bulwary Wiślane*, 2004 (fotografie)

O relaxačních hodnotách Visly mohou svědčit snímky lodí odpočívajících na jejich březích, které si bylo možné prohlédnout na výstavě prezentované v galerii Zachęta v roce 2009. Na výstavě nazvané *Czas wolny. Fotografie* (Volný čas. Fotografie) jsme mohli vidět snímky: Romualda Broniareka, Aleksandra Jałosińskiego, Bogdana Łopieńskiego, Jana Morka, Wojciecha

Plewińskiego a Tadeusze Rolkeho. „Občané PLR byli zaměstnání budováním socialismu do 16:00. Pak, ve volném čase, po odchodu z práce, se z nich stávali jiní lidé”⁴⁶ – poznamenává Aleksander Jałosiński, fotoreportér.

Romuald Broniarek, Warszawa. Tłum plażowiczów nad Wisłą. Za rzeką Stare Miasto, 1966 (fotografie)

Dalším uměleckým projektem, zaměřujícím se na stav krakovských řek, ramen Visly, je 6 *Rzek* (6 řek) Cecylii Malik. Malik a její práci můžeme zařadit

46 <http://www.zacheta.art.pl/article/view/1463/czas-wolny-fotografie>

především do proudu ekologického umění. Malik se nestraní ani performancí a sociálně angažovaného umění. Její tvorba vyjadřuje symbiózu přírody a umění.

6 Rzek z let 2011 – 2012 je série uměleckých filmových dokumentů (jejich spoluautorem je Piotr Pawlus), představující sjezd všech krakovských řek - Visly a jejich 5 přítoků, umělkyní. Hlavním motivem této performance byla, jak prohlásila sama umělkyně, snaha přiblížit krakovské řeky. „Každý ví, že Krakovem protéká Visla. Ostatní řeky jsou bohužel neznámé. Z perspektivy města vlastně nejsou vidět, většinou se o ně nikdo nezajímá. Nepohánějí mlýny, nedávají vodu ani obživu. Jsou to ale městské rezervace”⁴⁷ Malik, která v Krakově žije od narození a byla vychována k velké úctě k přírodě (její rodiče se také umělecky realizují a k přírodě přistupují s velkou úctou), se rozhodla poznat město z jiné stránky. Dokonce si usmyslela přiblížit tato neznámá místa obyvatelům Krakova.

Cecylia Malik a Piotr Pawlus, 6 Rzek, 2011 – 2012 (film)

⁴⁷ Niedośpiał M. a Rostkowska A., Cecylia Malik + Rezerwat Miasto, Galeria Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki, Kraków, 2014, ISBN 9788391476567

Filmová ilustrace cesty, kterou umělkyně vykonala, odhaluje širšímu publiku neznámé meandry řeky. Malik sledujeme jednou v popředí a jindy jako stafáž, když člověk ustupuje nesmírnosti přírody. Kontemplace narušují okamžiky, kdy se Malik zasekne v odpadcích, protože vybetonovaná řeka znemožňuje volnou plavbu. Zajímavé je, že odpadky byly odstraněny z dobrovolné iniciativy obyvatel Krakova pohnutých shlédnutím filmu. V tom tkví výjimečná moc umění Malik. Často se ukazuje, že se recepce ekologického umění neomezuje jen na kontemplaci, ale stejně tak provokuje k činu.

Projekt 6 *Rzek* doprovázela *Wodna Masa Krytyczna* (Vodní kritická masa) – kolektivní performance spočívající v společném proplutí ohybu Visly pod *Wawelem*. Šlo o akci mobilizující obyvatele města, kteří velmi primárním způsobem zažívají řeku, po níž se plaví v často vlastnoručně vyrobených lodkách.

Častým prostředkem uměleckého vyjádření Malik je sociálně-umělecká akce. Další akcí spojenou s motivem řeky, do níž se Malik zapojila s aktivitami tohoto typu, jsou *Warkocze Białki* (Vrkoče Białky). V roce 2013 spočívala její sociálně-umělecká akce v pokusu zachránit Białku před bagrováním a regulací. Malik navázala dialog s místní společností a její aktivity představovaly často první osvětovou a vzdělávací činnost obyvatel. Kromě toho se umělkyni podařilo vzbudit zájem o problém u širšího kruhu osob, vystoupila mimo místní společnost, a tito lidé se aktivně zapojili do akce na záchranu řeky (např. pletení vrkočů na znak protestu v Bytomi).

Řeka odjakživa dodávala vodu, vytyčovala hranice, sehrávala důležitou roli v komunikaci. Během času se funkce řeky transformovala. Spolu s technologickým rozvojem se význam řek snižoval a proměňoval, neměnnou ale zůstávala jedna skutečnost. Řeka nadále určovala rytmus malých lokálních společenství, pro které představovala důležitou součást života a identity, což ve své práci *Dorzecze* zajímavě zachytil Tuchliński.

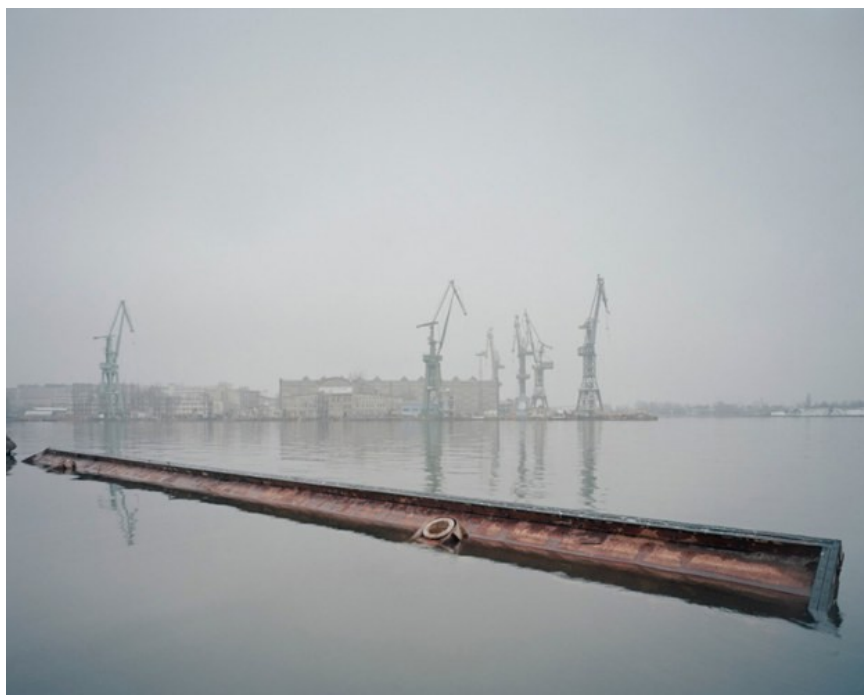
Popis výše se týká především historie spojené s Vislou, představuje její specifika a charakter. Částečně vysvětluje, proč se jedná o tak významově bohatý motiv. Dává určitou představu o cestách, které mohou být řešeny/čteny ve fotografických pracích, na nichž byla Visla zvěčněna. Při sledování toho, co se během posledních let s Vislou dělo, intuitivně umožňuje zachytit také jemné závislosti a dráhu osudu, které byly určeny za úděl Polsku. Jsme tak blízko tomu, abychom přijímali tvorbu polských fotografů spolu s kontextem, do něhož byli oni sami hluboce ponořeni.

Téma řeky vždy probouzí pokušení, ale i nebezpečí, prezentovat ho velmi doslova, soustředit se přitom na samotnou řeku a krásu přírody. Výsledkem práce fotografa může být krajinná fotografie s větším nebo menším uměleckým západem. Jako příklad fotografie tohoto typu mohou sloužit práce Edwarda Hartwiga, který postupoval v souladu s paradigmatem rodné země. Na tomto místě musím uvést také autora cyklu *Misteria*, Adama Bujaka. I on realizoval krajiny s Vislou. Kromě fotografií s velmi silným patriotickým nábojem, uzpůsobených pro emocionální přijetí (např. prostřednictvím

náboženských témat) je třeba uvést snímky dokumentující představení konající se pod Wawelem. Bujak je autorem zajímavých snímků pro album *Pieśń Wawelu*.

Výběr tématu Visly může jednoduše vypovídat o snaze vytvořit jistou fotografickou situaci. Právě takto postupoval Wojciech Sternak, který během překonávání fyzické vzdálenosti cesty od pramenů až po ústí Visly sám stvořil příběh. Pomohlo mu v tom prezentování různých perspektiv, na něž se můžeme dívat právě prizmatem cesty. Specifická Sternakova pouť přinesla na světlo otázku celebrování času, setkání s druhým člověkem, civilizačního diktátu, do něhož jsme ponořeni.

Strategii popsání světa založenou na konkrétním úseku Visly, v tomto případě Mrtvé Visly, použil Mateusz Kiszka. Historické břemeno zkušeností a postupující degradace, které Kiszka pozoruje na nábřeží, jsou také výsledkem strategie deskripce za využití motivu řeky. Kiszka si je zároveň vědom pomíjivosti zaznamenávané reality, toho, jak rychle se může ukázat být historií. Myslím, že s podobným přístupem pracoval Michał Szlaga na *Stoczni*. Tento

Michał Szlaga, *Stocznia*, 2000-2013 (fotografie)

projekt se sice řeky přímo netýká, ale jde o dokonalý oraz pomíjení a ponoření do nejnovějších dějin Polska.

Přes obvyklé deklarace, že Visla vždy byla a je silně zakořeněna do povědomí národa, lze pozorovat jisté odvrácení do ní. *Miejsce odległe* už svým samotným názvem přitahuje pozornost k nejasnému umístění řeky v myšlení obyvatel města, nemluvě o myšlení národa. Projekt má ze své podstaty vyprávět o těchto odlehlých místech a pomoci si je osvětlit, což ale, jak se ukazuje, není vždy možné.

Řeka může být chápána jako pouhá záminka, aby se ukázal širší a složitější vztah přesahující rámec samotného motivu, jako je tomu u kurátorského projektu Łukasze Gorczyci a Adama Mazura. Zvolili si Vislu jako motiv, který má být lakmusovým papírkem zachycujícím, jak se o dané problematice vyjadřuje propaganda období PLR, a jak tento diskurz vypadá v současnosti

Zajímavý je i pohled mladých tvůrců. Nepřímé odvolávání se na motiv řeky prozrazuje jejich rozčarování a tesknost po minulosti, kterou si jistě pamatují mlhavě nebo žijí v jistých představách o ní. V některých bodech lze zaznamenat způsob vnímání konvergující s tvorbou o něco starších generací fotografů. Jak Zgierska, tak i Brykczyński hledají to, co jak se zdá za okamžik zmizí, a vlastně už teď je jen stopou dřívější slávy.

Visla je samozřejmě jen figurou, jednou z mnoha možných, které lze použít k popisu světa.

Soupis ilustrací

- Bernard Bellotto (Canaletto), Pohled na Varšavu ze strany Prahy, 1770 (olej na plátně)
- Andreas Gursky, Rhine II, 1999 (fotografie)
- Tomasz Wiech, Skawce, 2012 (fotografie)
- Ewa Czaicka, Skawce, 2011 (fotografie)
- Krzysztof Kowalczyk, Tama, 2012 (fotografie)
- Maciej Skawiński, 2007, (fotografie)
- Janina Kłopocka, Symbol Rodła, 1932
- Joann Broniewska – Kozicka, Brzegiem Wisły, 1953 (film)
- Edward Hartwig, Krajina Polska (fotografie)
- Benedykt Dorys, Kazimierz nad Wisłą, 1931-1932 (fotografie)
- Henryk Hermanowicz, Přeprava lidí přes Vislu na Salwatoru, 1958 (fotografie)
- Wilhelm Sasnal, Broniewski, 2004 (olej na plátně)
- Jan Styczyński, Wisła, 60. léta (fotografie)
- Jan Styczyński, Wisła, 60. léta (fotografie)
- Marcin Maciejowski, Na výpravu do Amazonie je nejlepší vydat se v období sucha mezi červencem a září (olej na plátně)
- Jarosław Modzelewski, Ruderální krajina, 2004 (žloutková tempera, plátno)
- Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)
- Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)

- Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)
- Wojciech Sternak, Dopóki, 2013 (fotografie)
- Fotografie zachycující výstavu *Wisła. Z nurtem i pod prąd propagandy v Norimberském domě během Měsíce fotografie v Krakově v roce 2015* (fotografie pochází ze stránek <http://www.sputnikphotos.com>)
- Adam Bujak, Pieśń Wawelu, 1980 (fotografie knižní publikace pochází ze stránek polishphotobook.tumblr.com)
- Zofia Rydet, Zapis socjologiczny 1978–1990 (fotografie)
- Janusz Kobyliński, *Mięćmierzenie*, 2010 (fotografie)
- Jacek Sempoliński, *Męćmierz - Wisła*, 1979 (olej na plátně)
- Jan Brykczyński, *Mission Completed*, 2012 (fotografie)
- Jan Brykczyński, *Mission Completed*, 2012 (fotografie)
- Michał Łuczak, *Ekosystem*, 2012 (fotografie)
- Michał Łuczak, *Ekosystem*, 2012 (fotografie)
- Rafał Milach, *O człowieku, który skoczył z mostu*, 2012 (fotografie)
- Rafał Milach, *O człowieku, który skoczył z mostu*, 2012 (fotografie)
- Adam Pańczuk, *Studio Wisła*, 2012 (fotografie)
- Agnieszka Rayss, *Obieg zamknięty*, 2012 (fotografie)
- Fotografie představující publikaci *Miejsce Odległe* (fotografie knižní publikace pochází ze stránek <http://www.sputnikphotos.com>)
- Adam Tuchliński, *Dorzecze*, 2012-2013 (fotografie)
- Mateusz Kiszka, *Martwa Wisła*, 2012 (fotografie)
- Mateusz Kiszka, *Martwa Wisła*, 2012 (fotografie)
- Mateusz Kiszka, *Martwa Wisła*, 2012 (fotografie)
- Mateusz Kiszka, *Martwa Wisła*, 2012 (fotografie)
- Marcin Grabowiecki, *Niczyje, boskie*, 2011, (fotografie)
- Marta Zgierska, *Port Praski*, 2011, (fotografie)

- Hubert Worobiej. *Augustówka*, 2011, (fotografie)
- Bogdan Krężel, *Bulwary Wiślane*, 2004 (fotografie)
- Romuald Broniarek, Warszawa. Tłum plażowiczów nad Wisłą. Za rzeką Stare Miasto, 1966 (fotografie)
- Cecylia Malik a Piotr Pawlus, *6 Rzek*, 2011 – 2012 (film)
- Michał Szlaga, Stocznia, 2000-2013 (fotografie)

Soupis použité literatury

- Broniewski W., Hermanowicz H., *Nad Mazowsza równiną otwartą*, Arkady, Warszawa, 1970
- Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, Znak, Kraków, 1999, ISBN 8324006540
- Drobek W., *Przestrzeń kulturowa rzeki* [w:] J. Kułuniaka (red), *Rzeki. Kultura - cywilizacja - historia*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice, 1996, ISSN 1230-2562
- Eliade M., *Traktat o historii religii*, Wydawnictwo Opus, Łódź, 1993, ISBN 8386989815
- Gierszewski S., *Wisła w dziejach Polski*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk, 1982, ISBN 8321532454
- Grygiel M., *Fotografia Edwarda Hartwiga*, úvod ke katalogu výstavy v Staré Galerii ZPAF
- Hall Edward, *Ukryty wymiar*, Muza S.A., Warszawa, 2009, ISBN 8372009163
- Jałowiecki B., *Przestrzeń społeczna rzek*, [w:] Z. Konopko (red.) *Rzeki. Architektura i krajobraz*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice, 2002, ISBN 8371643799
- Kiszka M., *Martwa Wisła*, Self-publishing.
- Kobyliński J., *Międmierzanie w portretach fotograficznych Janusza*

Kobylińskiego i w fotografii dawnej, Wydawnictwa MNKD, 2010, ISBN 9788360736203

- Labuda G., 1992, *Rzeki w dziejach narodów (ze szczególnym uwzględnieniem narodu polskiego)*, [w:] J. Kułtuniak (red.), *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, t. 1, ISSN 1230-2562
- Łapiński J., *Woda – paradygmat cywilizacji, kultury i krajobrazu*, [w:] U. Mygi-Piątek (red.) *Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Sosnowiec, 2003, ISBN 8391829650
- Michałowska M., *Przestrzeń i pustka*. Fotografia jako poszukiwanie tożsamości, [w:] *Rzeczywistość, a dokument. Materiały z sesji naukowych zorganizowanych w ramach 5. Krakowskiej Dekady Fotograficznej*, Kraków: MHF, 2008
- Niedośpiał M. a Rostkowska A., *Cecylia Malik + Rezerwat Miasto*, Galeria Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki, Kraków, 2014, ISBN 9788391476567
- Osmańczyk E.J., *Wisła i Kraków to rodło*, Nasza Księgarnia, Warszawa, 1985, ISBN 831008675X
- Pancewicz A., *Rola rzek w rozwoju przestrzennym historycznych miast nadrzecznych* [w:] U. Mygi-Piątek (red.) *Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Sosnowiec, 2003, ISBN 8391829650
- *Pieśń Wawelu: widowisko na motywach utworów Stanisława Wyspiańskiego* Krajowa Agencja Wydawnicza RSW "Prasa-Książka-Ruch", Kraków, 1980,
- Piskozub A., *Monografia rzeki w ujęciu geograficzno – historycznym* [w:] J. Kułtuniak (red.) *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice, 2002, t. 11., ISSN 1230-2562

- Posern-Zieliński A., *Rzeka jako element tożsamości kulturowej*, [w:] J. Kultuniak (red.), *Rzeki, kultura, cywilizacja, historia*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice, 2000 t. 9, ISSN 1230-2562
- Rosenblum N., *Historia fotografii światowej*, Baturo Wydawnictwo, Bielsko Biała, 2005, ISBN 8391030288
- Sobański M., *Wiśła*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa, 1956.
- *Sputnik Photos Miejsca Odległe*, Centrum Nauki Kopernik, Warszawa, 2012, ISBN 9788363610999
- Stachowicz J. a Wójcik K. (red.), *Powódź*, Polska Agencja Fotografów FORUM SC a Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1997, ISBN 8390896303
- Styczyński J., *Wiśła. Opowieść o rzece*, Interpress, Warszawa, 1973
- Sztaga M., *Stocznia*, Fundacja Karrenwall, Gdańsk, 2013

Elektronické zdroje

www.adampanczuk.pl
www.agnieszkarayss.com
www.artmuseum.pl
www.beczmania.pl
www.fotopolis.pl
www.geo.uj.edu.pl
www.hiperrealizm.blogspot.com
www.hubertworobiej.blogspot.com
www.info.tomaszwiech.com
www.janbrykczynski.com
www.krytykapolityczna.pl
www.lookoutgallery.pl
www.m.wyborcza.pl

www.marcingrabowiecki.com
www.martazgierska.com
www.michal-luczak.com
www.news.o.pl
www.photomonth.com
www.pl.wikipedia.org
www.polishphotobook.tumblr.com
www.przemianywisly.pl
www.rafalmilach.com
www.raster.art.pl
www.szлага.blogspot.com
www.sputnikphotos.com
www.swiatobrazu.pl
www.wiadomosci.onet.pl
www.wojciechsternak.blogspot.com
www.youtube.com
www.zderzak.pl
www.zpafgallery.pl
www.zacheta.art.pl

Film

Wisła od źródeł do ujścia, reż. Volponi P.

Abu Haraz, reż. Drygas M.

6 Rzek, reż. Malik C. a Pawlus P.

Spływ, reż. Komasa J.